

בינ"ו עמ"י עש"ו

קונטרס

מגיד דבריו ליעקב

חמישאה

שיחות מוסר חיזוק והתעוררות

בענייני עבודת ה'

ומהם שיחות

על סדר פרשיות השבוע

נסדר ונערך משיחות מוסר

שנאמרו במקלות על ידי

הגאון הגדול

רבי יעקב חיים סופר שליט"א

ראש ישיבת 'כף החיים'

בצירוף חידו"ת על הפרשה ועוד

פרשת יתרו

ירושלים עיה"ק תובכ"א

תשפ"ג לפ"ק

הלימוד והחיזוק בחוברת
זו מוקדש להצלחה
ברוחניות ובגשמיות
למסייעים בהוצאה לאור

שיחות מוסר אלו הנדפסות בקונטרסי "מגיד דבריו
ליעקב" נסדרו ונערכו מתוך קלטות של שיחות רבינו
שליט"א.

ואם יימצא שגגה וטעות, איתנו תלין משוגתינו.
ובקשתינו שטוחה לפני המעיינים הי"ו כי כל שגגה וטעות
יתלו בחסרון דעת העורך, ואנא ידיעני על הטעות.

בתחילת החוברת נדפסת שיחתו של רבינו שליט"א
בחלק השני של החוברת נדפסו חידו"ת על פרשת שבוע,
מחידושי של רבינו שליט"א על התורה, וחלקם הגדול
רואים לראשונה מכת"י בחוברת זו.

בחלק השלישי של החוברת מצורף חידושים שונים
המלוקטים מקונטרס מערכותיו של רבינו שליט"א
בעניינים שונים.

בחלק הרביעי של החוברת מצורף מחידו"ת רבינו
שליט"א בסוגיות הנלמדות בדף היומי, או שאר חידו"ת
כפי אשר יכיל הגליון

ניתן להצטרף לרשימת התפוצה לקבלת
הגליונות בדוא"ל:
8542164@gmail.com

ניתן להשיג את החוברות מידי שבוע מתחילתו בנקודות
המכירה וההפצה של י. בלוי בבתי הכנסת

©

כל הזכויות שמורות

אין לצלם להעתיק לשכפל וכל כיו"ב,
בלא רשות מפורשת בכתב מהמחבר

הערות והארות תיקונים יתקבלו בשמחה,
ובעז"ה יתוקנו במהדורה הבאה

להערות והארות

ניתן לפנות בשעות בין הסדרים
לפלאפון מספר 0548-542-164

פרשת יתרו

מפתח העניינים

באמירת 'נעשה ונשמע' ביטלו כלל ישראל את כחם של עשיו וישמעאל / באהבתה
תשגה תמיד / אמירת מזמור קי"ט בתהלים מסוגלת לפתיחת הלב בתורה / העוסק
בתורה אהוב על הקב"ה / מי שעמל בתורה זוכה שתפילותיו ובקשותיו נשמעות
בשמים / הבריאה כולה כפופה למי שעמל ויגע בתורה / בשכבנו ובקומנו נשיח בחוקיך
ונשמה ונעלוז בדברי תלמוד תורתך / לימוד התורה מרבה ומגדיל את האהבה לתורה /
מעלת לימוד התורה בלילה / אדם צריך להכין את עצמו להיות כלי לתורה / מתיקות
התורה היא סם החיים לעמלים בה / כל אחד יש לו חלק ושייכות בתורה הקדושה

מפתח חידושי תורה

- א. בענין וישמע יתרו מלחמות עמלק שמע..... יח
ב. בענין וישמע יתרו..... יט
ג. בענין יתרו אם אכל מן..... כא
ד. בענין והזהרתה אתהם את החקים [בענין סך פרקי סדר נזיקין]..... כב

מפתח מערכות

- ירושלים תוב"ב..... כה
ירושלמי..... כה
ירושלמי..... כה
ישמעאל בן אברהם..... ל
רבי ישמעאל האמורא..... לב
ישן..... לה
ישעיה כולו נחמה..... לז

הלימוד בחוברת זו מוקדש לעילוי נשמות

מסעודה בת חסיבה	אליהו מאיר בן סימי	יפה בת עליה
שמועון בן עליה	יוסף בן אסתר	פיבי בת חסיבה
מסעוד בן אסתר	סימי בת חנה	מרגלית בת סימי
יצחק שלום בן צ'לחה חנה	שולמית בת כחילה רחל	יעקב בן עליה
תנצב"ה		

הלימוד בחוברת זו מוקדש לרפואת
מרדכי בן מורווריד אסנת
מיכל בת אסתר
אל נא רפא נא להם

באמירת 'נעשה ונשמע' ביטלו כלל ישראל את כחם של עשיו ושמעאל

בעזרת ה' יתברך נראה לעיין ולהתבונן בעניני הפרשה, פרשת יתרו.

בפרשה שלנו עם ישראל זוכה למתנה היותר יקרה שיכולה להיות, התורה הקדושה. אנחנו צריכים לחוש ולהרגיש את השמחה, את היקר ואת ההערכה על הזכות הזו, שקבלנו את התורה. וכבר מפורסמים דברי האור החיים הקדוש בפרשת כי תבוא (דברים כו, ה), שאם היו בני אדם מרגישים במתיקות וערבות טוב התורה, היו משתגעים ומתלהטים אחריה, ולא יחשב בעיניהם מלא עולם כסף וזהב למאומה.

במסכת עבודה זרה (ט). הגמרא עושה חשבון ואומרת, שהיו אלפים שנה של תורה, אלפים שנה של תורה, ואלפים שנה של ימות המשיח. מדברי רבותינו אנחנו למדים הגדרה: איך היה נחשב העולם לפני מתן תורה? - "של תוהו". בלי שום ממשות. רש"י על החומש מפרש את הפסוק 'והארץ היתה תוהו ובוהו', "לשון ריקנות". ומוסיף רש"י שהוא 'אשטורדישו"ן' בלע"ז, ופירוש המילה הזו היא הלאם ותדהמה. אלפים השנים שהיו בלי התורה, היו שנים ריקניות, בלי שום תוכן וממשות, עד שכל אחד מתפעל, נדהם ומשתומם על זה.

כך היו אלפים השנים הראשונות, עד שבא הקב"ה וחזיר על האומות וביקש לתת להם את התורה, וכל אומה ואומה שאלה קודם "מה כתוב בה", אמרה, 'אנחנו לא רוצים לקבל את התורה בלי שנדע מה יש בה ומה אנחנו מקבלים על עצמנו'. וכמו שאמרו רבותינו בזהר בפרשת בלק (דקצ"ב ע"ב), הקב"ה ענה לכל אומה ואומה את התשובה הנכונה לה. לבני עשיו אמר הקב"ה, כתוב בתורה "לא תרצח". אמרו בני עשיו, הרי כל החיים שלנו עומדים על זה, מזה הפרנסה שלנו, והלא משם אנחנו יונקים, מה"על חרבך תחיה", ואנחנו אף מקיימים את ה"על חרבך תחיה" בהידור ואף עושים בזה מהדרין מן המהדרין... מצטערים, אבל אנחנו לא יכולים לקיים את הציווי של לא תרצח.

הלך הקב"ה אל ישמעאל, וגם הם שאלו "מה כתוב בתורה". אמר להם הקב"ה "לא תגנוב", ויש לשון אחרת ברבותינו שאמר להם הקב"ה "לא תנאף", ושני הדברים שורשם אחד, לקחת דבר שאינו שלו. אמרו לו בני ישמעאל, אנחנו לא יכולים לעמוד בזה. הרי עשרה קבין זנות ירדו לעולם, תשעה נטלו ישמעאל ואחד גנבו, כידוע... היחידים שאמרו 'נעשה ונשמע' ולא חקרו ולא דרשו, היו כלל ישראל. ואז חס רחמנא עלן ונתן לנו הקב"ה את התורה, ואז התהפכנו להיות עם סגולה.

ושמעתי מרבתי הערה נכונה. הרי עשו הוא מלשון 'עשוי', ולכן נקרא שמו עשיו, בגלל שיצא כבר מבטן אמו עשוי ומוכן. ובחז"ל כתוב שנולד עם שינים, ויש אומרים

(יונתן בן עוזיאל בראשית כה, כה) שכבר היה עם זקן... ולהיכן הלכה האות יו"ד שלו?! - אל יעקב. לכן לא נקרא יעקב 'עקב', אלא 'י-עקב', נטל את האות יו"ד מעשיו. ואמרו הקדמונים שלעתיד לבוא יקח יעקב מעשיו גם את האות וא"ו, וזהו שאמר הכתוב (ויקרא כו, מב) 'בריתי יעקוב', בוא"ו יתירא. ומה ישאר מעשיו?! - רק עש, והעש יאכל את בגדי החמודות שלו דהיינו זכות כיבוד אב שעשה והוא יכלה כליל מן העולם, בקרוב ממש בעז"ה.

זה כוחו של עשו, שהוא תמיד עשוי. ולכן התבונן ותראה איך זה שגם כיום בני עשיו, הנוצרים, מחדשים כל העת טכנולוגיות שונות ומשונות. בני ישמעאל לעומתם לא המציאו דבר. מה עושים בני ישמעאל?! יושבים כל העת במדבריות, צועקים, בוכים ומייללים. כוחו של ישמעאל הוא בהשמעת הקול שלו. ומי המבטל של שניהם?! - כלל ישראל, שבאו ואמרו 'נעשה ונשמע'. ה'נעשה' זה כנגד עשיו, איש העשייה, וה'נשמע' זה כנגד ישמעאל, נגד מה שהוא משמיע.

באהבתה תשגה תמיד

על כל פנים, מי שיש לו לב לשמוע את דברי רבותינו מרגיש בהגדרה המיוחדת הזו שאמרו, שעד מתן תורה לא היתה בכלל מציאות של איזה דבר, אלא היו אלו אלפים שנים של תוהו. רק בשנת ב' אלפים תמ"ח ביום שבת קדש, בשלושת השעות הראשונות של היום בבוקר, קבלו ישראל את התורה, ואז היה קיום לעולם.

וזה צריך להביא את האדם לשמחה אמיתית, כמו שאומר האור החיים הקדוש שאם היינו מתבוננים וחשים במתיקות התורה, היינו משתגעים ומתלהטים אחריה. מה הכוונה "משתגעים"? אין הכוונה חלילה שיצטרכו להתאשפז באיזה מוסד, אך הכוונה היא שיהיו כל כלי הדעת והלב מסורים לתורה הקדושה, עד שיתקיים באדם מה שאמרה הגמרא (עירובין נד:) 'באהבתה תשגה תמיד', כלומר, כל המהלכים הרגילים שנוהגים בהם בני אדם יתבטלו ממנו.

וכמו שאומר הירושלמי (ברכות פ"ה ה"א), מעשה בריש לקיש שהיה עוסק בתורה בשבת, ומשכא ליה שמעתתא. ריש לקיש עסק בסוגיא בעומק העמל היגיעה והעיון, ותוך כדי עיונו העמוק התחיל ללכת אנה ואנה, מחשב איך לתרץ ואיך לפרש וכיוצא, והיה צועד והולך עד שיצא מחוץ לתחום שבת. איך קרה לו דבר כזה? - באהבתה תשגה תמיד. מרוב שהיה ריש לקיש אוהב את התורה ומרוב שהיתה התורה מתוקה ועריבה לו, לא שם לב בכלל שהוא הולך ומתרחק מהעיר ויוצא את תחום שבת. פתאום ריש לקיש מתבונן ונבהל, 'רגע, מה אני עושה כאן באבו גוש? הרי אני הייתי בישיבה מקודם'... זו היתה מציאותו של ריש לקיש, שברוב אהבתו לתורה ושקיעותו בה, לא שם לב לכל דבר אחר.

זה כוונת האור החיים הקדוש ש'היו בני אדם משתגעים ומתלהטים אחריה'. מרוב המתקנות שתהיה לאדם לתורה, יהיו כל קניני העולם הזה בטלים ומבוטלים אצלו, ולא יהיה בראשו דבר מלבד האהבה והמסירות לתורה.

אמירת מזמור קי"ט בתהלים מסוגלת לפתיחת הלב בתורה

זו ענין הפרשה שלנו, פרשת יתרו, פרשת מתן תורה. וצריכים אנחנו להלהיב את הנפש על ענין התורה. הנה לנו דוד המלך ע"ה, יש לו מזמור שלם שכל כולו ענינו שבח וקילוסין לתורה, מזמור קי"ט. המזמור הזה, שהוא היותר גדול שבספר תהלים, כל ענינו על התורה, על שבח התורה ועל חשיבותה. רבי אהרן הכהן מלוניל בעל הארחות חיים, שהיה מגדולי רבותינו הראשונים בזמנו של הרשב"א, כותב בספרו בהלכות תלמוד תורה (סוף אות כ"ד), כי קבלה בידינו מרבינו פרץ וחבריו בעלי התוספות, שמזמור קי"ט בתהלים שעוסק בתורה ובמעלותיה, מסוגל לתורה. כל מזמור שיש בספר תהלים יש לו את הענין המיוחד לו, ומזמור קי"ט, מי שרגיל במזמור הזה, שבו דוד המלך מרומם ומנשא ומייקר את המצוה הזו של לימוד התורה, מסוגל שיפתח לבו בתורה.

וסיפר לי חכם אחד שהיה מנהג באחד מתלמודי התורה בעיר שלו, שהתלמידים היו אומרים פעם בשבוע את מזמור קי"ט, כולם ביחד במנגינה עריבה. אמנם כדרך שהרבה דברים טובים אם לא עושים בהם חיזוק תמידי הרי הם משתכחים ונאבדים עם הזמן, כך גם המנהג הזה אט אט השתכח. בתחילה היה איזה אונס שמחמתו לא יכלו לומר את המזמור, ובפעם אחרת היה הזמן קצר, וכך הגיע זמן שהפסיקו לומר בו לחלוטין את המזמור. 'כיון שהפסיקו לומר את המזמור הזה', סיפר לי אותו חכם, 'ראינו בעינינו איך חל שינוי לרעה אצל התלמידים'. כשהיו התלמידים רגילים במזמור הזה, היה הלימוד יותר חי אצלם, היו מבינים יותר את התורה וזוכרים אותה, אבל לאחר מכן כשהפסיקו את אמירת המזמור, נחלשו אצלם קניני התורה. וזהו מפני שהמזמור הזה מסוגל לפתיחת הלב לתורה, כמו שהזכרנו מדברי רבותינו.

ואמנם, צריך להוסיף שאמירת המזמור הזה מסוגל לפתיחת הלב בתורה, רק למי שגם לומד... אבל אחד שיאמר כל היום כולו את מזמור קי"ט בלי לפתוח ספר, לא יפתח לו הלב בתורה, הגם שהוא מסוגל... רק אחד כזה שיושב ועמל בתורה, ומוסיף לזה את אמירת המזמור, יש סגולה גדולה בידו שיפתח לבו בתורה.

העוסק בתורה אהוב על הקב"ה

בספר הזהר הקדוש בפרשה שעברה (דף מ"ו ע"א), אמרו רבותינו: **רבי יוסי פתח**, רבי יוסי פתח את הדיבור ואת הלימוד, בפסוק **למנצח על אילת השחר מזמור לדוד** (תהלים

כב). וקודם שהתחיל רבי יוסי לבאר את הפסוק הזה, הוא מקדים הקדמה במעלת התורה. **כמה חביבא אורייתא קמיה דקודשא בריך הוא**, בוא תלמד, תטה אוזן ותתבונן על החביבות ועל המעלה של עסק התורה שיש להקב"ה. וכאן אומר רבי יוסי דבר נפלא מאוד. **כל מאן, כל אחד ואחד, יהיה מי שיהיה, מהגדולים שבגדולים ועד הקטנים שבקטנים, דאשתדל באורייתא, כל מי שעוסק בתורה, רחים הוא לעילא רחים הוא לתתא.** 'רחים' בארמית הוא

א. 'אשתדל באורייתא' - לפעמים בדרך של מאבק ולפעמים בצורה של פיתוי

בספר הזהר הקדוש נוקט הרבה במטבע הלשון הזה של 'אשתדל באורייתא'. מה פירוש המושג הזה של 'מאן דאשתדל באורייתא?!' הפשט הפשוט הוא: מי שעוסק בתורה.

זהו אכן פשט הדברים. אבל מצאתי בתרגום אונקלוס שמתרגם את המילה 'אשתדל' בשתי משמעויות. בפרשת וישלח על הפסוק 'ויאבק איש עמו עד עלות השחר', כתב התרגום 'אשתדל איש עימיה'. כלומר, את המילה 'ויאבק' מפרש התרגום 'אשתדל'. לעומת זה, בפרשת משפטים בפרשה העוסקת בדיני פיתוי, מפרש התרגום 'כי יפתה', 'אשתדל'. מה הפשט בזה?! פעם אחת מפרש התרגום את 'ויאבק' שזהו 'אשתדל', ופעם אחרת את 'פתה' מפרש התרגום 'אשתדל'. מה הביאור בזה?! - רואים שיש שני אפשרויות לקחת, אפשרות אחת בדרך של מאבק, ואפשרות אחרת בצורה של פיתוי.

אפשר לומר בדרך לימוד ומוסר, שזהו גם כן מה שמונח במילים האלו של 'אשתדל באורייתא'. יש פעמים שאדם צריך לעסוק בתורה בדרך של מאבק, במלחמה בכל הכוחות, בהתגברות עיקשת על כל המניעות ועל כל ההפרעות. ולפעמים צריך דווקא ללכת בדרך של פיתוי. כמו שהיצר יודע לפתות אותנו, אנחנו צריכים באותו המטבע, להשתמש לפעמים בפיתוי כנגדו.

לדוגמא, לא פעם קורה שאדם בא לשיעור או מגיע אל החברותא שלו, מתחיל ללמוד ואז נזכר, 'אוי ואבוי, יש משהו דחוף שאני צריך לעשות, וזה ממש פיקוח נפש לעשות את זה עכשיו'. הוא מחשב מחשבות לכאן ולשם ומגיע בסוף למסקנה הידועה, "אונס רחמנא פטריה", 'אין מה לעשות, אני מוכרח לעשות את זה עכשיו'. הוא אומר לחברותא שלו, "מצטער אבל אני ממש מוכרח ללכת, תאמין לי שבעוד חמש דקות אני חוזר", כלומר, בעוד יומיים... ואז הוא יוצא.

למה יצאת?! - "הייתי מוכרח ללכת, הייתי אנוס". היצר כך פיתה אותך והוציא אותך מהלימוד, נכון? - בא אתה ותפתה אותו אתה. תאמר לו ליצר הרע, 'נכון, אני מוכרח ללכת לעשות את זה, זה חובה גמורה ואפילו בגדר של פיקוח נפש. נכון, אבל לא עכשיו ברגע זה, אלא רק בעוד חמש דקות, אחרי שאגמור את הדיבור הזה בתוספות. כמו שאתה מבטיח לי שאצא רק לחמש דקות ואחרי זה אחזור, אני מבטיח לך שאלמד עכשיו רק עוד חמש דקות, ומיד לאחר מכן אצא לסדר מה שצריך'... ובדוק ומנוסה שאם הוא ימשיך ללמוד עוד כמה דקות, פתאום הוא יגלה שזה לא פיקוח נפש אלא קיפוח נפש... הוא יגלה ששום דבר לא דחוף, ומתיקות התורה תמשוך אותו ללמוד עוד ועוד.

'אהוב', וכשאנחנו אומרים 'לשם יחוד קודשא בריך הוא בדחילו ורחימו', הכוונה ביראה ובאהבה. וכאן אומר הזהר שאחד כזה שעוסק בתורה הרי הוא אהוב למעלה ואהוב למטה. ומי שזוכה באמיתות לדבר הזה, שהוא אהוב למעלה, אינו צריך ליותר. מה אדם צריך יותר מזה שמלכו של עולם אוהב אותו?! כל הברכות כולם מונחות וכלולות בזה. ולא די בזה, אומר הזהר, אלא גם 'רחים הוא לתתא'. יש לו חן בעיני הבריות. וכך מצאנו שאת הפסוק (בראשית ו, ח) 'ונח מצא חן' מפרש התרגום אונקלוס 'אשכח רחמין'.

מי שעמל בתורה זוכה שתפילותיו ובקשותיו נשמעות בשמים

וממשיך הזהר, אותו אחד שיושב ועוסק בתורה, קודשא בריך הוא אצית ליה למילולוי, לא שביק ליה בהאי עלמא ולא שביק לי בעלמא דאתי. הקדוש ברוך הוא שומע ומטה אוזן לדבריו ולדיבוריו. בפשוטו אפשר לפרש, שהכוונה היא שכשאדם יושב ולומד אזי הדיבורים שלו אהובים ונחמדים למעלה. הקב"ה מדמים ומשתיק את כל המלאכים ואת כל המשוררים ואומר, 'עכשיו הבן היקר שלי עוסק בתורה, תנו לי לשמוע את דיבוריו ואת הלימוד שהוא יושב ולומד, מפני שעסק התורה שלו יקר לי מכל יקר'.

זה פירוש אחד. אבל אפשר לפרש באופן נוסף, 'קודשא בריך הוא אצית ליה למילולוי' הכוונה היא שהקב"ה מקשיב לבקשותיו ולתפילותיו, ומטה להם אוזן. ובוודאי שכן הוא, שהרי הזהר פתח ואמר שהאיש הזה שיושב ועוסק בתורה 'רחים הוא לעילא', ואדם כזה שהוא אהוב אצל בוראו ובא ומבקש מהקב"ה בקשות, וכי לא ישמעו לו?! - בוודאי שישמעו לו. התורה הקדושה שהיא 'אילת אהבים ויעלת חן', התורה שמעלה חן על לומדיה (כתובות עז), נותנת לו חן בעיני הקב"ה והוא מטה אוזן לבקשות שלו.

בתולדותיו של רבינו החפץ חיים זצ"ל מסופר מעשה נורא, שפעם אחת בקשו ממנו להתפלל ולהעתיר על ענין נחוץ וחשוב מאד, והוא אכן ראה שיש בזה צורך גדול, ועמד והעתיר והתחנן לפני בורא עולם. בתוך דבריו ששטח לפני הקב"ה, אמר החפץ חיים, 'רבונו של עולם, הרבה בקשות בקשתי ממך, ותמיד שמעת לי וקיימת את בקשותי. לכן, רבון העולמים, אני מבקש ממך שגם בפעם הזו תשמע בקולי'. מי יכול לומר דבר כזה?! רק אחד כזה שהוא בגדר של 'רחים הוא לעילא', אחד כזה שאהוב בשמים, שכל בקשותיו וכל תפילותיו נענות.

לפעמים צריכים להתגבר בעוז ובתעצומות, לקיים את ה'אשתדל באורייתא' בדרך של 'ויאבק', ולפעמים בדרך של 'יפתה', בצורה של פיתוי ומתיקות. לפעמים יש מצבים שבני הבית אומרים לו לאדם, 'מה, אתה כבר יוצא לשיעור?' הרי רק עכשיו הגעת לבית ובקושי אנחנו רואים אותך'. במצב כזה צריך להשתמש בדרך של פיתוי, צריך לדעת איך לדבר, איך לפייס, מה להבטיח, וכמובן גם לקיים.

וזהו ביאור דברי הגמרא במסכת בבא בתרא (קטז:), שמי שיש לו חולה בתוך ביתו, ילך אצל חכם. ובנוסף עין יעקב איתא 'מי שיש לו צרה', גם אם לא צרה של חולי אלא צרה ובעיה אחרת, בתוך ביתו, ילך אצל חכם. ומוסיף שם בנימוקי יוסף, ומכאן נהגו בארצות צרפת שמי שיש לו חולה בתוך ביתו מבקש פני הרב התופס ישיבה שיברך אותו, והעתיק את הדברים הרמ"א בשלחן ערוך (יו"ד סימן של"ה ס"י). ולכאורה, מה יעשה החכם ומה יעזור לו? וכי הוא יודע רפואה?! - אך ביאור הדברים הוא מפני שהחכם העוסק בתורה הקדושה אזי 'רחים הוא לעילא', הדיבור שלו נשמע בשמים, 'קודשא בריך הוא אצית ליה למילולוי', הקב"ה מקשיב לא רק לתורתו אלא גם לבקשות ולתפילות שלו, וכך הוא יכול להתפלל עבור אותו חולה או על אותו אחד שיש צרה בתוך ביתו, ולהביא לו מזור ועזרה.

הבריאה כולה כפופה למי שעומד ויגע בתורה

ומוסיף הזהר הקדוש, לא שביק ליה בהאי עלמא ולא שביק ליה בעלמא דאתי. 'שביק' הכוונה נוטש ועוזב. ובזה באו רבותינו ואמרו לנו, אחד כזה שיושב ועוסק בתורה, הקב"ה לא יעזוב אותו, לא בזה העולם ולא בעולם הבא. וזו הבקשה היותר גדולה והיותר נצרכת שלנו, שהקב"ה לא יעזבנו ולא יטשנו, כי אם הקב"ה עוזב מישהו ומתרחק ממנו, זה האסון היותר גדול שיכול להיות. וכאן מבטיח הזהר הקדוש לאותו אחד שמתעסק בתורה ועמל בה, אחד כזה 'דאשתדל באורייתא', שה' יתברך יהיה אתו ולא יעזוב אותו, לא בעולם הזה ולא בעולם הבא.

וזה הסוד למה שאנחנו רואים אצל רבותינו חכמי התלמוד ועוד, דברים שהם למעלה מגדרי הטבע, דברים מפליאים ולמעלה משכל האנושי. רבינו הגאון חיד"א ז"ל בספרו מראית העין מדייק דיוק נפלא בגמרא במסכת סנהדרין (נט:). הגמרא מספרת שם מעשה ברבי שמעון בר חלפתא, אחד התנאים, שהיה הולך בדרך. בשעה שהוא הולך, לפתע באו והגיעו מולו קבוצה של אריות. ומספרת הגמרא, נהמי באפיה, האריות התחילו לשאוג לפניו. כל אחד יתאר לעצמו את המחזה, שני אריות שבאים ומתקרבים אליו בשאגות נוראות. ורש"י מוסיף נהמו לפניו לאוכלו. אמר, מספרת הגמרא, הכפירים שואגים לטרף ולבקש מאל אכלם. אמר רבי שמעון בר חלפתא, אם האריות האלו שואגים, כנראה שהם רעבים. הרי למה הם באו? הם רוצים לעשות כאן סעודת סיום, לאכול מה שיבוא לקראתם...

מיד, מספרת הגמרא, נחיתו תרי אטמטא מן שמיא, נפלו מן השמים שני ירכיים גדולים של שור. אמר להם רבי שמעון, הנה לכם בבקשה, בשר כשר בכשרות בד"ץ דמן שמיא, עם פלומבא... אכלו האריות, שבעו, והותירו ירך אחת של בשר. נטל אותה רבי שמעון בר חלפתא והביא את הירך הזו לבית המדרש ושאל אם הירך הזו כשרה באכילה, ואמרו לו

שבוודאי היא כשרה, שהרי אין דבר טמא יורד מן השמים, והבשר הזה טוב לא רק לאריות אלא גם לנו.

דייק הגאון חיד"א, לא כתוב כאן בגמרא שרבי שמעון בר חלפתא עמד והתפלל, נעמד בחיל וברעדה ואמר 'אנא ה' הושיעה נא, המצב כאן חמור ביותר, בבקשה תעזור לי ותושיע אותי'. הוא לא אמר את כל זה, אלא רק אמר 'הכפירים שואגים לטרף', האריות רעבים, ומיד בתוך כדי דיבור לאמירה הזו שלו ירדו תרי ה'אטמתא דבשרא'. איך זה קרה?! - 'לא שביק ליה לא בהאי עלמא ולא בעלמא דאתי'. והאור החיים הקדוש מאריך ביסוד הזה הרבה בפרשה שעברה, שכל כללי הבריאה כולם משועבדים ונתונים בידיו של החכם שעוסק בתורה, ולכן משה רבינו יכל לפקוד ולקרוע את הים, היפך דעתו של השר של ים.

הקב"ה לא יעזוב את מי שעוסק בתורה לא בהאי עלמא, ולא במקום העיקר, בעלמא דאתי. בעולם הבא אין תענוג אחר, וזהו הלא הגן עדן שאדם מדובק בחי העולמים ובתורתו, ואחד כזה שבזה העולם עמל בתורה, הקב"ה לא יעזוב אותו בעלמא דאתי, ויזכה להיות דבוק וקשור לחי החיים בעולם הבא.

זו ההבטחה שיש למי שעמל בתורה, וזהו מה שפתח רבי יוסי ואמר כמה חביבא היא אורייתא קמיה דקודשא בריך הוא, דכל מאן דאשתדל באורייתא רחים הוא לעילא רחים הוא לתתא, קודשא בריך הוא אצית ליה למילולוי, לא שביק ליה לא בהאי עלמא ולא שביק ליה בעלמא דאתי. ולכן, כמה צריכה להיות לנו שמחה עצומה כשאנחנו מגיעים לפרשה הזו, פרשת מתן תורה.

וכך מתאר האור החיים הקדוש בפרשה שלנו (שמות יט, ב), מה זה מתן תורה: להיות כי היום הזה, אותו יום שקבלנו בו את התורה, הוא היום המקווה, היום שחיכו, ציפו והמתינו לו בכליון עיניים מתי יגיע היום הזה, לבורא לתורה לעולם, לעליונים ולתחתונים, ומיום הבריאה, עד אותו היום, משך אלפים ותמ"ח שנים, הם יושבים ומצפים מתי יבואו בני ישראל למדבר סיני. במשך כל אותם השנים האלו היה הקב"ה, והיו התורה העליונים והתחתונים כולם מחכים, משתוקקים ומצפים, מתי כבר יגיע הזמן הזה של מתן תורה.

ב. בספרים הביאו מעשה על גדול אחד שהראו לו את הגן עדן, כיצד הוא נראה. מה הוא ראה? איך היה נראה הגן עדן?! ישב שם חכם, סטנדר לפניו, גמרא פתוחה לו על הסטנדר, והוא יושב ולומד. התפלא אותו אחד ושאל, וכי זה גן עדן?! הרי גם אצלנו כאן בישיבה יש את זה! אמר לו אותו חכם, המושג הזה של 'גן עדן' אינו שהאדם מונח במקום כזה שנקרא 'גן עדן', אלא הכוונה היא שה'גן עדן' מונח בתוך האדם, שהוא עוסק בתורה ודבוק בחי העולמים. וכי חשבת שגן עדן זה מקום עם פרחים המפיצים ריח נעים?! גינה עם מזרקות מים?! - מה פתאום. הקשר והדיבוק הגדול ביותר שיש לאדם עם בוראו, כאשר יושבים ועוסקים בתורה במתיבתא דרקיעא ונהנים מזיו השכינה, זהו הגן עדן.

בשכבנו ובקומנו נשיח בחוקיך ונשמח ונעלוז בדברי תלמוד תורתך

ואמנם לא די לנו בשמחה על שקבלנו את התורה, וכמובן עלינו גם לשבת ולשקוד בה. וכך סדרו לנו רבותינו את הברכה בתפילת ערבית: **אהבת עולם בית ישראל עמך אהבת, פשט הדברים הוא, שאהבתו של הקב"ה לעם ישראל היא אהבה שאינה תלויה בדבר, אהבת עולם ואהבה נצחית. והנה, הכלל בידינו הוא שאדם שאוהב את השני, היכן זה מתבטא? - בנתינה. ככל שאני אוהב את השני יותר, אני נותן לו יותר. ומה נתן לנו הקב"ה באהבתו אותנו? - 'אהבת עולם בית ישראל עמך אהבת', תורה ומצוות חוקים ומשפטים אותנו למדת, רק אותנו למדת, ובן נח שעסק בתורה חייב מיתה (סנהדרין נט.), והיא מיתה בידי שמים כמו שכתב הרמב"ם (הלכות מלכים י, ט). אין לבני נח שייכות לתורה הקדושה, ורק אותנו למדת. והקב"ה בעצמו הוא זה שמלמד אותנו התורה, כמו שאנחנו מברכים בכל בוקר 'המלמד תורה לעמו ישראל', הוא הוא הרב"ה שמלמד אותנו את התורה.**

וכאן, בתורה שהקב"ה נתן לנו, אנחנו רואים את אהבתו העצומה של הקב"ה אלינו, שנתן לנו את החמדה הגנוזה שלו. זה האות וזה הביטוי של אהבתו אותנו, שנתן לנו את התורה הקדושה.

זה מצדו של בורא עולם, ומה מצידנו?! - על כן, כשאנחנו רואים את גודל אהבתו וחיבתו של הבורא לישראל, שנתן לנו את התורה למרות שהמלאכים נאבקו ורצו את התורה לעצמם (שבת פח:), על כן, מה אנחנו משיבים?! - **ה' אלקינו, בשכבנו ובקומנו נשיח בחוקיך, גם בשעה שאני הולך לישון וגם בשעה שאני קם בבוקר, במה אני עוסק ובמה אני מדבר? - לא בדברים בטלים חלילה ובשאר הבליים, אלא 'נשיח בחוקיך', ונשמח ונעלוז בדברי תלמוד תורתך. מהו 'נשמח', כולנו יודעים. לא צריך להסביר מה זו שמחה. אך מה הפירוש ומה התוספת ב'נעלוז'?!'**

הגאון מלבי"ם זצ"ל (שמואל ב', א' כ'), שרגיל לפרש תמיד את כל המילים הנרדפות, אומר הגדרה נכונה. 'שמחה' זה ביטוי לאדם ששומע בשורה טובה. כשמגיעה אל אדם בשורה ושמועה טובה, מתרחב לבו והוא נעשה שמח ומאושר. אבל לפעמים יש ריבוי כל כך גדול של שמחה, שהאדם לא מסוגל עוד לכבוש אותה בתוכו והיא מתפרצת ממנו, עד שאתה רואה אותו איך שהוא רוקד, צוחל ושמח. זה נקרא 'לעלוז', שמחה גדולה כזו שמביאה את האדם לידי קפיצה וריקוד, לידי ביטוי בפועל מעשי.

וזהו מה שאנחנו אומרים 'ונשמח ונעלוז בדברי תלמוד תורתך'. כי הם חיינו ואורך ימינו ובהם נהגה יומם ולילה. וכל אחד צריך כיסוי לשטר הזה. כשהוא יבוא אחרי מאה ועשרים לבית דין של מעלה, יאמרו לו, קח תקרא, והוא קורא, 'אהבת עולם בית ישראל עמך אהבת', ומהנהן בראשו, בטח בטח, הקב"ה אוהב אותנו. ויותר ממה שאדם אוהב את עצמו הקב"ה

אוהב אותנו, וכמו שלמדנו רבינו החפץ חיים זצ"ל (שמירת הלשון ח"א שער הזכירה פ"ב, ובספר שם עולם ח"א פכ"ג). ואז אומרים לו, רגע, יש גם המשך. 'בשכבנו ובקומנו נשיח בחוקיך', קיימת?! כשהלכת לישון הלכת לישון מתוך לימוד תורה?! כשקמת בבוקר המחשבות הראשונות שלך היו על עסק התורה, או שהקדמת קום באשמורת הבוקר, כדי לשמוע את המהדורה של שש בבוקר במכשירים השונים והמשונים, ולהיות מעשרה ראשונים?! 'ונשמח ונעלוז בדברי תלמוד תורתך', מתי היתה השמחה שלך ומתי היתה העליזות?! אלו הן לא מילים בעלמא, הם מחייבות אותנו!

והותמים את הברכה במה שפתחנו, ואהבתך לא תסור ממנו לעולמים. אחרי שיש מצידנו דבר כזה, שאנחנו כל כך אוהבים את התורה והוגים בה יומם ולילה, וודאי שאהבתו של ה' יתברך אלינו והאהבה שלנו אליו לא תסור לעולם. ומהיכן כל זה נובע? ממה שכותב הזהר הקדוש, מה"אשתדל באורייתא". כל ריבוי וכל תוספת של לימוד תוקע את האהבה לתורה בלב האדם בלי גבול.

לימוד התורה מרבה ומגדיל את האהבה לתורה

בספרים מובא על הגאון רבי אליעזר מטלז זצ"ל שאמר על עצמו, אני והתורה - זה כמו השיכור והיין. יש אחד כזה שאוהב לשתות, ואם הוא רואה בקבוק יין, לא זו משם עד שעושה סיום... סיפרו עליו, שפעם אחת עבר רבי אליעזר בדרכו ליד בית מדרש, ושמע מהחלון שני אנשים שישבו ועסקו באיזו סוגיא, והם הסתנכו בה ושגו בהבנתה. האחד פירש באופן אחד והשני הקשה לו ופירש אחרת, אבל שניהם שגו בהבנת הסוגיא ולא הצליחו לעמוד על עיקריה כראוי. אמר רבי אליעזר לעצמו, אכנס ואסביר להם את הסוגיא כדבעי.

בא רבי אליעזר לפתוח את דלת בית המדרש, וגילה שהיא נעולה. הם סגרו את הדלת במפתח. מה יעשה?! אמר רבי אליעזר, אני מוכרח לבאר להם את הסוגיא, הלא הם טועים בה. סוף דבר, קפץ רבי אליעזר מהחלון. הם רואים פתאום איך הרב של העיר קופץ ובא להם מהחלון, כמו אליהו הנביא... הגיע להסביר להם את הסוגיא. כולי האי למה לי? - מפני שהם טועים בסוגיא, ולא יכול היה רבי אליעזר להתאפק. מוכרח היה להכנס להסביר להם את הסוגיא. כך נראה מי שהוא כמו שיכור על התורה, מי שהאהבה לתורה תקועה ומושרשת בלבו.

ואיך קונים אהבה לתורה?! כשאדם מקבל על עצמו את עול התורה, כשהוא מקבל על עצמו לשקוד על דלתות התורה בכל זמן בכל מצב ובכל תנאי, זה מביא לו את האהבה. תמיד יש מפריעים לאדם שבאים להסיח את דעתו של האדם מן התורה, וכמו שאמרו בדרך צחות ותלמוד תורה כנגד כולם, פירוש, כולם נגד תלמוד תורה... אבל אם הוא דוחה את כל המפריעים ומתאמץ כדי לעסוק בתורה, בוודאי שזה מכניס בלבו אהבה חיבה וחשק לתורה הקדושה.

מעלת לימוד התורה בלילה

אחר כך ממשיך הזהר הקדוש ומדבר על חשיבות הלימוד של הלילה, ואורייתא בעי למלעי בה ביממא ובליליא... כמה דלית יומם בלא ליליא ולא איהו שלים אלא דא עם דא, כך בעי אורייתא לאשתכח עימיה דבר נש יומא וליליא למהוי שלימותא לגבי בר נש יומם ולילה. לא מספיק שאדם עוסק בתורה ביום, אלא עליו לעסוק בה גם בלילה, בפלגות ליליא קודשא בריך הוא על בנינתא דעדן לאשתעשעא עם צדיקא, בכל לילה ולילה בשעת חצות הקב"ה נכנס לגן עדן להשתעשע עם נשמות הצדיקים, וכדין בעי ליה לבר נש למיקם ולמלעי דאורייתא, באותו הזמן שיש את החיבור הזה בשמים שהקב"ה נכנס לגינתא דעדן להשתעשע בנשמות הצדיקים, אם אדם יושב פה ועוסק אז בתורה, קודשא בריך הוא וכל צדיקא דבגנתא דעדן כולו צייתין לקליה, כולם מטים אוזן לשמוע את הלימוד שלו, יהיה איזה לימוד שיהיה. בין אם זה לימוד חומש, משנה, גמרא, הלכה או זוהר. כל תורה שהוא יושב ולומד, הקב"ה וכל הצדיקים מטים לו אוזן ומקשיבים לקול תלמודו.

הדא הוא דכתיב (שיר השירים ה, יג) היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך השמיעני. זו הנחת רוח שיש להקב"ה ולצדיקים היושבים בגן עדן, שמבקשים לשמוע בזמן היקר הזה, בחצות הלילה, את "קולך", את קול התורה של מי שיושב ועוסק אז בתורה. ועל אינו דמשתתפין בהדא, אלו ששותפים בלימוד הזה, עלייהו הוא דאתמור יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירו עמי. מי זוכה ל'יומם יצוה ה' חסדו', שהוא מוקף בחסד אל כל היום?! מי ש'בלילה שירה עמי', התורה נקראת שיר, ומי שעוסק בלילה בתורה זוכה לחן ולחסד כל היום.

שמעתי מדודי מרן ראש הישיבה רבי יהודה צדקה זצ"ל שאמר, לבוא לכל אחד ולומר לו, 'תשמע, תקום בכל לילה ותעסוק בתורה', לא תמיד זה אפשרי. אנשים צריכים לקום בבוקר מוקדם וקשה להם. אבל עדיין, אמר רבי יהודה צדקה, למה לא לעשות כן לכל הפחות פעם בשבוע?! אדם ילך לישון מוקדם, ויקום בחצות הלילה וישב ויעסוק בתורה. וזו היא תורה נקיה, תורה לשמה. אף אחד לא נמצא ואף אחד לא רואה איך שהוא יושב בתוך ביתו ולומד, והוא לומד אז לשם שמים ולא לשם פרנסה. ולא משנה מה הוא ילמד באותו הזמן, - כל לימוד יקר אז מכל יקר, כמו שאנחנו רואים איזו שמחה הוא פועל אז בשמים, ואיך שהקב"ה וכל הצדיקים מטים אוזן ומקשיבים לתורתו.

וגם לפעמים, יש כאלו שמתעוררים מאליהם באמצע הלילה. ואז אדם אומר לעצמו, 'מה זה, וכי אני אקום עכשיו באחת או בשתיים בלילה?! צריך לישון! נכון שכבר ישנתי שש או שבע שעות, אבל הלא אני במיטה וצריך לישון'. והוא קורא לשר השינה שיבוא, "בוא בוא..." לא תמיד הוא בא, ואז הוא מתחיל לחבל תחבולות ומסגל סגולות איך להרדם. העולם אומרים, שאם סופרים, זו סגולה טובה להרדם. הוא מתחיל לספור, אחת, אחת ואחת, אחת

ושתים, אחת וחמש מאות, וכך מגיע לאלף, לעשרת אלפים, לחצי מליון, ועדיין הוא לא נרדם... למה לך כל זה?! במקום להתהפך מצד לצד ולכעוס מדוע אתה לא נרדם, אל תהיה עצל! קום, תעשה נטילת ידים, תאמר ברכות השחר אם ישנת ותברך ברכות התורה, ותשב ותלמד ותעסוק בתורה! מן השמים זיכו אותך שתקום, ואולי לכן העירו אותך כי מחכים ומצפים לשמוע את קול תורתך, ולא רק את קול הנחירות שלך... ואתה יכול לקום עכשיו לשבת וללמוד, ואם אתה עושה כן, אשריך ואשרי חלקך. וכמו שראינו כאן את המעלה ואת היקר של אחד כזה שיושב ועוסק בתורה, 'רחים הוא לעילא רחים הוא לתתא', בפרט בשעות האלו שאין בהם כל כך את עסק התורה.

אדם צריך להכין את עצמו להיות כלי לתורה

כלל גדול יש בידינו, שהפרשה מעוררת את הזמן. כשאנחנו מגיעים לפרשת יתרו, פרשת מתן תורה, הווי אומר שמתן תורה מתחדש עכשיו. ולכן, בהיות והזמן הזה הוא זמן שיש בו את כח מתן תורה, אנחנו צריכים להתבונן בדברים האלו, במעלת ויקר התורה, ולהתחזק בה, בהתמדה בה ובאהבתה.

ומפני שהזמן הזה הוא זמן של מתן התורה, צריכים אנחנו לראות איך אבותינו ורבותינו הכינו את עצמם למתן תורה, וללכת אף אנו בדרכם. אמנם באמת חג השבועות הוא עיקר הזמן של מתן תורה בכל שנה ושנה, ואז מתגלים כל האורות של מתן תורה כמו שכותב החיד"א בספרו לב דוד (פרק ל"א), אך גם בשבת הזו יש את הבחינה של התעוררות מתן תורה וצריכים אנחנו לראות איך אבותינו קנו את קניני התורה.

מה עשו אבותינו? - הפרישו את עצמם מכל דבר אחד זולת התורה, והכינו את עצמם להיות כלי לתורה. ואת זה יש גם בכוחנו לעשות. אם אדם מגיע אל התורה בלי הכנה מוקדמת, כמה תורה יוכל לקבל?! אבל אם האדם מתכוון, מתגעגע וצמא אל התורה, הוא מרוויח את נועם התורה ואת קניניה. וכל כמה שאדם מכין את עצמו יותר ויותר בשביל שיהיה ראוי להיות כלי לתורה, כך הוא זוכה לקבל יותר תורה ולהיות משכן לה, והוא זוכה גם להרגיש את דברי האור החיים הקדושים שהעוסקים בתורה משתגעים ומתלהטים אחריה, וזוכה להרגיש את העונג ואת המתקנות של התורה.

מתקנות התורה היא סם החיים לעמלים בה

מספרים על אחד מהגדולים בדור הקודם שהלך ברחוב ועבר לידו איזה כומר עב בשר ושמן. שאל אותו גדול, 'ממה השמין הכומר הזה?! וכי הוא תירץ איזו קושיא של רשב"א או יישוב 'צריך עיון' של תוספות?!... אדם שיושב ועמל בתורה, קורה ומתייגע הרבה

זמן ליישב שאלה קשה ולבסוף עולה לו איזה תירוץ, כמה שמחה ואושר יש לו. רבותינו במסכת כתובות (מב:) מספרים שהיתה שאלה אחת שבמשך עשרים ושתים שנה לא מצאו לה תירוץ. מי לא מצאו? - גדולי עולם רבותינו הקדמונים, ראשי הישיבות האמוראים, יגעו ועמלו אך לא מצאו תירוץ. עד שרב יוסף התמנה להיות ראש ישיבה ובאותו היום מצא את התירוץ, וכמו שפירש רש"י שהיתה לו אז סיעתא דשמיא מיוחדת. זה היה העמל בדורות שלפנים, במשך עשרים ושתים שנה חיפשו והתייגעו וניסו למצוא תירוץ לקושיא, ובוודאי כשמצאו את היישוב לקושיא שמחו שמחה עצומה.

כשהבולשביקים הרשעים עלו לשלטון ברוסיה, אחרי מלחמת העולם הראשונה, הדבר הראשון שעשו היה לסגור את הישיבות. כל בחור ישיבה שהיה נתפס על ידם היה מושלך על ידיהם למרתפי הק"ב, ובאותו הזמן הרבה ישיבות עזבו את רוסיה וברחו לפולין. ושם ברוסיה היתה הישיבה של נובהרדוק, ונובהרדוק חרתה על דגלה את לימוד ועסק התורה בכל מקום, בכל מצב ובכל תנאי. עם כל הקשיים ועם כל הגזירות של הבולשביקים, לא פסקו בחורי הישיבה מגרסתם. ויהי היום ונתפסו כמה בחורים על ידי הבולשת הרוסית. לקחו אותם הרוסים למעצר, והאשימו אותם על עסק התורה.

חבריהם לישיבה שנותרו בחוץ, רצו להגניב לתוך בית המעצר גמרא, כדי שיוכלו הבחורים הכלואים להגות בתורה. אבל איך יוכלו להכניס גמרא לתוך הכלא השמור?! חיבלו תחבולו. הרי השומרים מביאים לבחורים השבויים לחם שנאפה מחוץ לכלא, ואם כן יוכלו החברים לתלוש שני דפי גמרא, לעטוף בהם את הלחם כאילו זהו לחם העטוף בנייר, וכך אחרי שהבחורים שבשבי יאכלו את הלחם, ישארו בידיהם דפי הגמרא ויוכלו ללמוד בהם. אבל לא ידעו הבחורים, האם מותר לעשות כן. וכי מותר לקחת דפים של גמרא ולעטוף בהם לחם או גבינה? הרי זה בזיון! שלחו את השאלה לאחד מגאוני הדור שהיה שם במינסק, הגאון רבי אליעזר רבינוביץ זצ"ל.

השיב להם אותו גדול, מותר לעשות כן. ומדוע? - מפני שפיקוח נפש דוחה את כל התורה כולה. בשביל הבחורים האלו לימוד התורה הוא פיקוח נפש, מפני שהלימוד הוא הוא החיים שלהם, הוא משובש לבם, והוא מה שנותר להם חיות עלי אדמות. וכך עשו. עטפו את הלחם בדפי גמרא וכך הכניסו לתוך בית המעצר דפי גמרא, וכך הפכו תלמידי ישיבת נובהרדוק גם את מרתפי הק"ב לבית מדרש. (מרכיצי תורה ומוסר ח"ד דף ק"ל).

גם במקום כזה חשוך, של עינויים וסבל, הם חשקו בתורה וישבו והגו בה בהתמדה. מפני שמי שאוהב את התורה ודבוק בה לא יכול בלעדיה, ובלי התורה אין לו חיים והרי הוא כמות, וכמו שהסביר רבי עקיבא לפפוס למה הוא מקהיל קהילות ברבים אפילו בשעת הגזירה, מפני שאנחנו בלי התורה הרי אנחנו כמו דג בלי מים, שאין לו חיות (ברכות סא:).

אנחנו צריכים להתחזק ולהתאמץ במצוה הזו, היותר יקרה, מצות תלמוד תורה. ועכשיו שאנחנו קוראים את פרשת מתן תורה, מוטל עלינו לרומם ולייקר את מעלת התורה, לדעת ש'כל מאן דאשתדל באורייתא רחים הוא לעילא רחים הוא לתתא', וכל המעלות וכל הברכות כולן כלולות ומונחות בזה. וכל אחד שרוצה להגיע לדרגות היותר גבוהות, צריך להתאמץ בעסק התורה.

כל אחד יש לו חלק ושייכות בתורה הקדושה

וזהו דבר ששייך לכולם, וכלשון רבותינו 'כל מאן דאשתדל באורייתא'. אין כתוב כאן גאונים, אדמורי"ם ראשי ישיבות או חכמים. כל מאן, בין אם הוא קטן ובין אם הוא גדול, בין אם הוא מתחיל ובין אם הוא רגיל בתורה, כל אחד ואחד יכול וצריך לשבת וללמוד, התורה מתאימה לכולם ולכולם יש חלק בה. "לפי פנים ולב שאתה נותן לתורה לבך עומד לך להעמיד גרסא. אם יגעת בה תמצא, אם לא יגעת, לא תמצא", כלשון רש"י במסכת יבמות (קיו). התורה היא כמו השתקפות לאדם, וכל מה שהוא מקדיש עבורה ומתאמץ בשבילה, כך היא תסביר לו פנים ותקנה בנפשו.

אף אחד גם לא יכול לתלות באחרים ולתרץ תירוצים. יש צעירים שאומרים לך, 'נכון, לצערי לא הצלחתי כל כך'. אתה שואל אותו מדוע, והוא משיב, 'וכי מה אני יכול לעשות?!' ראש הישיבה לא מאיר לי פנים, המשיגה לא מקבל אותי, וגם הטבח לא מבשל לי מה שאני רוצה, עלי היו כולנה'... וכיוצא באלו התירוצים. אלו הבלים, כי כל אחד לפי מה שהוא מתאמץ, כך הוא משיג. הלא הקב"ה עוזר לאדם, כמו שכתוב (תהלים פא, יא) 'הרחב פיך ואמלאהו', ודרשה הגמרא בברכות (ג) 'ההוא בדברי תורה כתיב', ומפרש רש"י "לשאול כל תאוותך". הקב"ה נותן בלי גבול ובעל הבית דיהיב בעין יפה יהיב, אבל אנחנו צריכים בשביל זה לקיים רק את ה"הרחב פיך", להכין את עצמנו להיות כלי לתורה.

והיאך נעשה את עצמנו כלי לתורה?! על ידי לימוד התורה, כמו שאמרנו קודם. על ידי הקביעות שלנו בתורה, על ידי ההשתדלות שלנו וההתאמצות שלנו להתגבר על המפריעים והמטרידים, ועל ידי שנוסיף עוד שיעור ועוד קביעות זמן לתורה. ואפילו אם היו ימים שלא עלה לנו כל כך יפה בעסק התורה, חלילה לנו להתרפות אלא אדרבה, עלינו להמשיך הלאה בעוז ובתעצומות, ואז אכן נזכה למעלות העצומות האלו, 'רחים הוא לעילא רחים הוא לתתא', קודשא בריך הוא אצית ליה למילולוי', יהי רצון שנזכה כולנו, אמן ואמן.

חידושי תורה פרשת יתרו

א. בענין וישמע יתרו מלחמת עמלק שמע

שמות (י"ח א'): "וישמע יתרו כהן מדין חתן משה את כל אשר עשה אלהים למשה ולישראל עמו כי הוציא ה' את ישראל ממצרים". ופירש רש"י ז"ל: "וישמע יתרו, מה שמועה שמע ובא קריעת ים סוף ומלחמת עמלק".

ונשאלתי מהיכן שמע יתרו כן, ובס"ד השבתי תוך כדי דיבור אחר שבני מדין ישבו עם בני עמלק ככתוב בספר שמואל א' (ט"ו ו'): "ויאמר שאול אל הקיני לכו סרו רדו מתוך עמלקי פן אספך עמו ואתה עשיתה חסד עם כל בני ישראל בעלותם ממצרים ויסר קיני מתוך עמלק", ופירש רש"י ז"ל: "אל הקיני, בני יתרו, שהיו יושבין במדבר יהודה בנגב ערד, שהלכו אצל יעבץ ללמוד תורה, וערד הוא עמלק, הכנעני מלך ערד, עמלק היה, שנאמר יושב הנגב, ועמלק יושב בארץ הנגב", ומשם נודע ליתרו ודוק, ורשמתי למזכרת עד שנעייץ בדבריו רז"ל.

אחר זמן עיינתי קצת בדברות רז"ל והמפרשים ואביא מה שמצאתי כעת בס"ד. הנה ראיתי במכילתא פרשת יתרו שם שכך אמרו ז"ל: "וישמע יתרו, מה שמועה שמע ובא, מלחמת עמלק שמע ובא שהיא כתובה בצדו דברי רבי יהושע. רבי אליעזר אומר מתן תורה שמע ובא, שבשעה שנתנה תורה לישראל זעו כל מלכי האדמה בהיכליהם שנאמר ובהיכלו כלו אומר כבוד, באותה שעה נתקבצו כל מלכי אומות העולם אצל בלעם הרשע אמרו לו בלעם שמא המעשה זה עושה לנו כשעשה לדור המבול שנאמר ה' למבול ישב וישב ה' מלך לעולם אמר להם שוטים שבעולם כבר נשבע הקב"ה לנח שאינו מביא מבול לעולם אלא הקב"ה תורה נותן לעמו ולידידיו שנאמר ה' עוז לעמו וכו', רבי אליעזר אומר קריעת ים סוף שמע ובא שבשעה שנקרע ים סוף נשמע מסוף העולם ועד סופו שנאמר ויהי כשמוע כל מלכי האמורי וכן אמרה רחב הזונה לשלוחי יהושע כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף מפניכם בצאתכם ממצרים וגו' ונשמע וימס לבבנו ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם".

ומבואר במכילתא שנחלקו רבותינו התנאים ע"ה, שדעת רבי יהושע שיתרו שמע מלחמת עמלק, ורבי אליעזר אומר שיתרו שמע מתן תורה, ורבי אליעזר אומר שיתרו שמע קריעת ים סוף כנ"ל, ויש לדקדק שרבי אליעזר ורבי אליעזר מוכיחים דבריהם שאכן מתן תורה וקריעת ים סוף שמעו כל יושבי תבל כמבואר בדבריהם, אבל התנא רבי יהושע רק אומר שיתרו שמע מלחמת עמלק [ונפיק ליה מהאמור בצדן] אבל לא הביא שום ראיה איך יתרו שמע זאת כמו שהוכיחו רבי אלעזר ורבי אליעזר, וצ"ב.

ואולי רבי יהושע סמך על הידוע דהיינו מקרא דספר שמואל שהבאתי, שבני יתרו היו עם בני עמלק ומבני עמלק נודע ליתרו, ורבי יהושע לשיטתו במכילתא (ס"פ בשלח) על קרא "ויחלש יהושע את עמלק, רבי יהושע אומר ירד וחתך ראשי גבוריו שעמו עומדים בשורות המלחמה", ומתבאר שחתך רק ראשי גיבורי דעמלק, אבל לא הרג לכל בני עמלק, וכלשון רש"י ז"ל שמות

(י"ז י"ג): "ויחלש יהושע, חתך ראשי גבוריו, ולא השאיר אלא חלשים שבהם, ולא הרגם כולם, מכאן אנחנו למדים שעשו על פי הדיבור של שכניה", ועיין בפסיקתא רבתי (ס"פ י"ב), והנותרים בחיים מבני עמלק הם הודיעו לבני יתרו וכך נודע לו, שהרי כאשר בני ישראל יצאו ממצרים, עמלק הרשע בא להלחם עמם עם ארבע מאות אלף איש כאמרם ז"ל במדרש אבא גוריון (פ"ג) ע"ש.

ועכשיו ראיתי בפירוש רבינו החזקוני ז"ל שמות שם שכתב: "וישמע יתרו, פירש רש"י שמע קריעת ים סוף, דוגמא כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף, ולפי שיתרו ועמלק סמוכין זה לזה, כדכתיב ויאמר שאל אל הקיני סורו רדו מתוך עמלקי פן אוסיפך עמו, עכשיו שמא על ידי פליטים שברחו ממלחמת עמלק שמע", והיינו כדכיתבנא בס"ד.

עוד ראיתי בפירוש הרע"ב ז"ל על התורה שם שכתב: "אמר ששמע קריעת ים סוף, שהלך הקול מסוף העולם ועד סופו שנבקעו כל מים שבעולם כדפירש רש"י לעיל (י"ד כ"א בפסוק ויבקעו המים), וגם מלחמת עמלק הלך הקול ונתפרסם הדבר מסוף העולם ועד סופו שהעמיד להם משה החמה ביום המלחמה כדפירש רש"י לעיל (י"ז י"ב) בפסוק עד בא השמש. אי נמי דריש ליה קריעת ים סוף מגזרה שוה דכתיב כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף וכו' ומלחמת עמלק יליף ליה מדסמך ליה בפרשה של מעלה מזו" עכ"ל.

הרי שגם הוא ז"ל הרגיש דמנין ידע יתרו ענין מלחמת עמלק ואסברה ניהלן ממה שמשה העמיד השמש, ועוד עיין בעל הטורים ורמב"ן שם, ובספר פרדס יוסף שם, ואכמ"ל.

ב. בענין וישמע יתרו

שמות (י"ח א'): "וישמע יתרו כהן מדין חותן משה את כל אשר עשה אלהים למשה ולישראל עמו, כי הוציא ה' את ישראל ממצרים".

ופירש רש"י ז"ל: "וישמע יתרו, מה שמועה שמע ובא - קריעת ים סוף ומלחמת עמלק". ועיין שם בדברי הרמב"ן ז"ל ובספר כלי יקר.

ומקור הדברים בברייתא דמכילתא שם, והובאה בתלמוד מסכת זבחים (קט"ז א'): "וישמע יתרו כהן מדין מה שמועה שמע ובא ונתגייר, רבי יהושע אומר מלחמת עמלק שמע שהרי כתיב בצדו ויחלש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב. רבי אלעזר המודעי אומר מתן תורה שמע ובא, רבי אליעזר אומר קריעת ים סוף שמע ובא, שנאמר ויהי כשמוע כל מלכי האמורי, ואף רחב הזונה אמרה לשלוחי יהושע כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף".

ובביאור מחלוקת רבותינו התנאים כתב רבינו הרא"ם ז"ל שמות שם: "ורבי יהושע שאמר מלחמת עמלק שמע ובא, הוא מפני שכתובה בצדו, ודריש סמוכין. ואף על פי שאין מלחמת עמלק מופלג כקריעת ים סוף, שהרי בקריעת ים סוף הפליג הכתוב בה, ואמרה רחב, כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף מפניכם", ובמלחמת עמלק לא מצינו שהפליג בו בשום מקום, מכל מקום מפני שהוא ועמלק היו בעצה עם פרעה, וראה שאיבד הקב"ה את עמלק מן

העולם, עשה תשובה ואמר אין לי אלא לילך אצל אלהיהן של ישראל, כדאיתא בשמות רבה. ורבי אליעזר שאמר, קריעת ים סוף שמע ובא, הוא ממה שהפליג הכתוב בה ואמר, "ויהי כשמוע כל מלכי האמרי אשר בעבר הירדן ימה וכל מלכי הכנעני אשר על הים את אשר הוביש ה'", ורחב אמרה, "שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף מפניכם ונשמע וימס לבבנו". ואם תאמר, כיון דסבירא ליה לרש"י ז"ל דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, ומשום הכי נקט דברי שניהם ואמר מלחמת עמלק וקריעת ים סוף, מאי טעמא לא נקט נמי מילתיה דרבי אליעזר המודעי דקאמר מתן תורה שמע ובא. יש לומר, דקריעת ים סוף ומלחמת עמלק הם קרובים לפשוטו של מקרא, האחד מצד סמיכות והאחד מצד הפלגתו, אבל מתן תורה אין בו לא זה ולא זה, ורש"י ז"ל אינו מביא בפירושו אלא המדרשות הקרובות לפשוטו של מקרא ע"כ, ועיין מהרש"א זבחים שם, וגור אריה על התורה שם, ושפתי חכמים ומשכיל לדוד שם, ועוד.

והנה כבר עמדו רבותינו המפרשים ז"ל מהו זה "וישמע" יתרו, אטו רק הוא אחד ויחיד יתרו שמע על קריעת ים סוף ומלחמת עמלק, והרי הכתוב צווח ואומר בספר שמות (ט"ו י"ד) בענין קריעת ים סוף: "שמעו עמים" ירגזון חיל אחז יושבי פלשת, אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב יאחזמו רעד, נמוגו כל ישרי כנען, וכל זה היה מכח קריעת ים סוף, וכדכתב רבינו בחיי ז"ל שם: "הכוונה באומרו שמעו עמים ירגזון, כל האומות האלו וכל מה שאחריהם שהם כוללים כל הישוב לארבע רוחות העולם - נודעזעו בקריעת ים סוף ונתפרסם לכל הפלא הגדול הזה", וזו לשון הגאון מלבי"ם ז"ל שם: "מפרש שעל ידי העוז של ה' שהראה על ים סוף שמעו עמים ירגזון, ויראו לעמוד נגד ישראל, וחיל אחז יושבי פלשת, ואלופי אדום ואילי מואב שהיו בגבול ארץ ישראל אחזם חיל ורעדה, וגם כל ישרי כנען נמוגו", ואם כן מהו וישמע יתרו, וכל מפרש לדרכו פנה עיין בם.

וראיתי לגאון חיד"א ז"ל בספרו כסא דוד (דרוש ב' לשבת זכור ד"ז ע"א) שהביא דברי הגאון המובהק הרב רבי שמואל לאניידו ז"ל בעל הכלים ז"ל שבספרו כלי חמדה כתב (דף צ"ה) משם רז"ל שיעקב אבינו לא רצה לישא את תמנע, והיא נשאת פלגש לאליפז בן עשו, וילדה את עמלק (ככתוב בבראשית ל"ו י"ב), והיא ציותה את עמלק בנה שינקום נקמתה מישראל, ועמלק הרבה להשחית, ואם לא היה מתגרה בשיראל אזי כל העולם חלו ורגזו והיו מתגיירים וחוזרים לדת האמת ע"ש, והוסיף החיד"א ז"ל שבזה יובן מה שדרשו ז"ל במכילתא (ס"פ בשלח) אמר רבי אליעזר נשבע הקב"ה שאין מקבלים גרים מעמלק, וטעמו מידה כנגד מידה, הוא עמלק מנע מאחרים להתגייר לכן אין מקבלים ממנו גרים ע"ש, וכן הוא שם בכסא דוד (דרוש י"ד לפרשת זכור דס"ב ע"א), ובספרו חומת אנך תהלים (פרק קכ"ד), ובהגהות שפת החומה שם ציין עוד לדברי החיד"א ז"ל בספרו מדבר קדמות (מערכת ג' אות א' ומערכת י' אות ט"ו ואות נ"ג ומערכת מ' אות כ"ה) ע"ש. [ובגוף הענין שאין מקבלים גרים מעמלק - הארכתי בס"ד בחיבורי טוב להודות ח"ג (סימן י"ח) עיין שם וצרף לכאן].

ועם האמור תובן היטב מעלת יתרו ששמע קריעת ים סוף ומלחמת עמלק ובא ונתגייר, שהרי כמוהו כל העולם כולו גם הוא שמע מלחמת עמלק, והם מפני כך פרשו מלהתגייר, אבל יתרו איפכא גם הוא שמע מלחמת עמלק ועם כל זה הוא בא ונתגייר, והיינו דקאמר קרא "וישמע

יתרו" שמה ששמעו כל אנשי העולם ופרשו מלהתגייר, אותו דבר ממש הביא את יתרו להתגייר, וזו מעלתו ודוק.

ובמדומה שהיה לו לגאון חיד"א ז"ל לפי דרכו להוסיף שהתנא רבי אליעזר הולך לטעמו, שרבי אליעזר הוא שאמר שיתרו שמע קריעת ים סוף וזה היה צריך להביא את כל העולם להתגייר וכדאמרה רחב "שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף מפניכם ונשמע וימס לבבנו", ולא הזכירה לעשר המכות ושאר ניסי המדבר, והוא רבי אליעזר עצמו אומר שאין מקבלים גרים מעמלק ודוק.

והנה מה שרבי יהושע אומר "מלחמת עמלק שמע שהרי כתיב בצדו ויחלש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב", כתב הרא"ם על התורה שם דרבי יהושע דורש סמוכים כנ"ל, ובס"ד יש לי להביא ראיה לזה שרבי יהושע דורש סמוכין דאמרו במסכת גיטין (י"א ב') תנן מי שליקט את הפאה ואמר הרי זו לפלוני עני רבי אליעזר אמר זכה לו וחכמים אומרים יתנונו לעני הנמצא ראשון וכו' ועד כאן לא קאמרי רבנן התם אלא דכתיב לא תלקט לעני לא תלקט לו לעני" ופירש רש"י ז"ל: "לא תלקט לעני, סמכינהו רחמנא לא תלקט לעני ולגר ודרשינן סמוכין לא תלקט אתה לצורך העני".

ומפורש ד"חכמים" דרבי אליעזר דורשים סמוכים כדפירש רש"י להדיא, ואנן קיימא לן ד"חכמים" דרבי אליעזר הוא רבי יהושע כאשר כתב במפורש הר"ן ז"ל נדרים (ע"ג ב' וע"ד ב') ועיין בספר יד מלאכי (כלל תנ"ד), והגהות רש"י ראש השנה (כ"ה ב'), ושו"ת מהרש"ם ח"ב (ס"ס קפ"ח), ובית האוצר (מערכת א' כלל פ"ה דפ"ה רע"א), ובספרו גליוני הש"ס נדרים (ע"ד ב'), וחיבת הקודש זבחים (ע"ד א' סד"ה אר"ג) ועוד ודוק.

ג. בענין יתרו אם אכל מן

שמות (י"ח י"ב): "ויקח יתרו חותן משה עולה וזבחים לאלקים, ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכול לחם עם חותן משה לפני האלקים".

ורבותינו בעלי התוספות ז"ל מהדורת "מושב זקנים" על התורה (שם דף קנ"ג) כה כתבו: "לאכול לחם, כלומר לחם ממש, כי המן לא היה יורד רק לישראל, ויתרו היה זר אצלם שנאמר ובשמחתו אל יתערב.

ובפסיקתא דרשינן: "לב יודע מרת נפשו, אלו ישראל שהיו מרי נפש ומשועבדים בחומר ובלבנים. ובשמחתו לא יתערב זר, זה יתרו שנאמר וילך לו אל ארצו, ואם כן לא היה לו מן לאכול והביא עמו לחם, כי בלא מזון לא יצא לדרך כי עשיר גדול היה, ואכלו עמו לחם כדי לכבדו, גם נראה לי שהיו כולם תאבים לאכול לחם", עכ"ל. [מה שכתבו שיתרו עשיר גדול היה - עיין בדברי רש"י ז"ל במדבר (י' ל'): "אל ארצי ואל מולדתי אלך, אם בשביל נכסי אם בשביל משפחתי", והרמב"ן ז"ל שם כתב: "אל ארצי ואל מולדתי אלך כי שם לי נחלה ונכסים וכבוד", הערת בני הרה"ג רבי שמואל יואל שליט"א ודוק].

ויש להבין, דאף שלא היה המן יורד אלא לישראל, מכל מקום אטו לא יכלו לתת מהמן שלהם עבור יתרו, וכי איסור יש בדבר שמי שאינו ישראל אסור באכילת המן, ולא ידעתי היכן נזכר שיש חיוב שרק בני ישראל יאכלו מן ושאינן להאכילו לגוי, וצ"ב.

ואדרבה מצאתי בס"ד במדרש שמות רבה (פכ"ז ס"ה): "דלתי לאורח אפתח זה יתרו שהוריד לו הקב"ה את המן שנאמר ויצו שחקים ממעל ודלתי שמים פתח", ועיין בדברות המפרשים עץ יוסף וידי משה וביאור מהרי"פ ורד"ל ומהרז"ו שם.

והרד"ל ומהרז"ו שם הביאו ממדרש תהלים (פרק ע"ח) המובא בילקוט שמעוני (תהלים רמז תתי"ט): "אמר רבי איבו בשש שעות בא יתרו וירד לו מן בשש שעות, כנגד ששים רבוא, הוי לחם אבירים אכל איש [זה יתרו]", ועיין בפירוש הרא"ם פאדוה למדרש תהלים שם. וצ"ע.

ובן מה שכתבו שהיו כולם תאבים לאכול לחם, צ"ב מדוע היו תאבים ללחם, ומה חסרון היה במן, שהוא דגן שמים ולחם אבירים, והרי יכלו לטעום בו טעם לחם ממש, עיין יומא (ע"ה א') שלחד מאן דאמר טעמו במן טעמו וגם ממשו של כל דבר, ועיין. [שלהי מנחם אב תשס"ה].

ד. בענין והזהרתה אתהם את החקים

[בענין סך פרקי נזיקין]

שמות (י"ח כ'): "והזהרתה אתהם את החקים ואת התורות והודעת להם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון".

ובספר מנחת שי שם: "והזהרתה, מלא ה"א בסוף תיבותא ולית כוונתיה בקריה. ובמדרש לקח טוב והזהרתה אתהם וגו' אלו עשרת הדברות, ה' מן והזהרתה וה' מן אתהם".

ורבינו יעקב ז"ל בעל הטורים שם כתב: "והזהרתה אתהם, ה"א יתירה אלו דברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות".

וראיתי בפירוש הרוקח ז"ל על התורה שם (דף צ"ח) שכתב: והזהרתה מלא ה' אתהם, לומר תזהירו שישמרו חמשה חומשים, חמש "חכם לב" בחומש, כי כל חכמת המשפט יוצאת מן חמשה חומשי תורה, הרוצה שיתחכם יעסוק בדיני ממונות, בסדר ישועות יש פרקים כמנין בחכמה, ע"ה עכ"ל.

ודברים ככתבם איני מבין, דבסדר ישועות היינו סדר נזיקין יש שבעים ושלשה פרקים צא וראה צא וחשב, ואילו תיבת "בחכמה" עולה בגימטריא שבעים וחמש, ואין המנין עולה יפה כי יש הפרש שנים.

ולתרין ולומר דבעל הרוקח ז"ל לשיטתו שבראש פירושו לתורה ח"א (דף ט"ו) כתב: "ואם יחסר לך אחד או שנים מן המניין בגימטריא שלא ישוה, בזה אין קפידא, כי יש ראייה מפסוק אחר", הרי שכתב חידוש נפלא, דבכללי הגימטריאות אף כשיש הבדל של שנים לית לן בה והגימטריא נכונה, ומינה דון לנדון דידן.

לדעתי בזה לא יגהה מזור כי תינח בגימטריא גם כשיש הפרש שנים אפשר לגמטר, כי כך קבלנו כללי חכמה זו ואין להרהר, אבל כאן בעל הרוקח ז"ל אומר שמנין פרקי סדר ישועות הוא סדר נזקין שבעים וחמשה פרקים, ובמציאות אין סך פרקים כזה כי יש רק שבעים ושלשה, ומה יעזור לנו הכלל הנ"ל הנוהג בגימטריות, ומה גם שהרוקח כתב דוקא כשיש עוד ראיות מן המקרא כנ"ל ודוק.

ובאמת הוא דבר חדש אצלי שבגימטריות אין להקפיד גם על הפרש שנים, דאנן קיימא לן דבגימטריות באחד אין לדקדק, וכמו שכתבתי והבאתי מפי סופרים וספרים בחיבורי הדר יעקב ח"ב (סימן י"א הערה ב') וש"נ, אבל לא על חסרון "שנים", ואח"ד דיבר אלקים ושנים לא שמענו, ואולי דוקא כאשר יש עוד ראיות מפסוק אחר כלשון בעל הרוקח ז"ל וכן"ל, וצ"ב, ועיין במאמרי על הגימטריא הנדפס בסוף חיבורי הדר יעקב ח"ב הנ"ל.

ועכשיו ראיתי לו לבעל הרוקח ז"ל בפירושו לתורה שם (כ"ג ו' דף ק"ז) שכה כתב: "מפסוק ואלה המשפטים עד פסוק לא תטה משפט יש ע"ג פסוקים, כנגדם ע"ג פרקים בסדר ישועות כמניין חכמה", ועיין שם בהערות (הערה כ"ט*) עיין שם.

הרי שהוא עצמו ז"ל כותב כן שבסדר ישועות יש ע"ג פרקים, ומינה יש ללמוד שטעות כל דהו נפלה בדבריו לעיל, ובמקום כמנין "בחכמה ע"ה", צריך לומר כמנין "חכמה ע"ג" ודוק.

עוד עזרני השי"ת וראיתי לרבינו הרוקח ז"ל בפירושו לסידור (סימן י"א דף כ"ה) שכה כתב: "ובראשי חדשיכם, ע"ג תיבות כנגד חכמה, וע"ג אותיות במילוי ע"ב ועם הקריאה, וע"ג פרקים בסדר ישועות, וע"ג שם ה' בפרשת וארא" עכ"ל.

ומפורש לנו גם כאן כתב בעל הרוקח ז"ל עצמו שיש ע"ג פרקים בסדר ישועות, ואם כן על פי שני עדים יקום דבר, ויש לתקן דבריו דלעיל כי נפלה שם טעות המעתיק וכמו שכתבתי לעיל ואיצטמידו דבריו בס"ד.

והאידנא שנת תשס"ה זכינו באור יקרות וקפאון, אור מופלא רום מעלה, שיצא לאור עולם "ספר גימטריאות" מרבינו יהודה החסיד זצ"ל רביה דבעל הרוקח ז"ל, וראיתי שם למעלת ידידנו היקר מהדיר הספר שליט"א שבא לו בארוכה בענין זה דמנין הפרקים בששה סדרי משנה וכמעט לא הניח אחריו עוללות בענין זה, ושם ח"ב במילואים (מאמר ד' דף תשמ"א) אחר שכבר ראה כל דברי בעל הרוקח דלעיל הביא לנו אומ"ר מן החדש, וכה סיים: "ברם דבריו [של בעל הרוקח ז"ל] בפירושו לתורה פרשת יתרו (עמוד קט"ז) תמוהים ביותר שכתב: ויזכור הקב"ה, כ"ח פעמים שג' אבות ביחד כ"ח פסוקים בכל הקריה, וס' אותיות של וזכרתי את בריתי יעקוב (ויקרא כ"ו מ"ב), הרי כ"ה וס' - הם פ"ח, וכן פ"ח פרקים בסדר ישועות" וצ"ע". עד כאן דברי ידידנו הנ"ל הי"ו.

ובאמת הדברים נפלאים איך יתכן כגון דא, אחר שבסדר ישועות יש ע"ג פרקים כמו שיראה כל רואה ומעיין, וכן בעל הרוקח ז"ל עצמו כתב בשלש מקומות שמנין הפרקים בסדר נזקין ע"ג, כנ"ל וכאן הוא ז"ל כותב שיש פ"ח פרקים בסדר נזיקין, והיא תימה רבתי.

ובם"ד ברור אצלי שגם כאן נפלה טעות סופר ובמקום סדר ישועות, צריך לומר סדר מועד שבו אכן יש פ"ח פרקים, וכמו שידדי הנ"ל עצמו כתב שם בראש דבריו (דף תש"מ) עיין שם. ומלבד ההכרח הנ"ל, גם הדבר מוכרח מצד עצמו, שהרי כאן בעל הרוקח ז"ל מדבר על שלשת האבות אברהם יצחק ויעקב וכנ"ל, ומה שייכות יש בין אבות העולם לסדר נזיקין.

אבל כאשר נתקן ונגייה הדברים שבמקום סדר ישועות, צריך לומר סדר מועד, אזי יובן הקשר היטב, שהרי הרוקח עצמו ז"ל בסידורו שם (סימן י"ז דף פ' ודף פ"ה) הביא דברי רבי תנחומא במדרש תהלים (פי"ט ס"ד) שדרש: "פקודי ה' ישרים - זה סדר מועד", עיין שם, ועיין רש"י תהלים שם, וילקוט שמעוני שם.

ואכן כבר נודע כי האבות הקדושים אברהם יצחק ויעקב ע"ה נקראו ישרים, וכדרשת רבותינו במסכת עבודה זרה (כ"ה א') על הפסוק תמות נפשי מות ישרים הם אבות העולם אברהם יצחק ויעקב שנקראו ישרים ועיין רש"י שם ורבינו בחיי ז"ל בראשית (מ"ח י"ט), ושפתי כהן במדבר (כ"ג י'), ועיין לגאון אדמו"ר רבי צדוק הכהן ז"ל בספרו פרי צדיק ח"א (קונטרס קדושת השבת מאמר א') ועוד.

והיינו נמי שכתב בעל הרוקח ז"ל עצמו בפירושו לתורה במדבר (כ"ג י' דף צ"ו): "תמות נפשי מות ישרים, ישרים בגימטריא אבות העולם", שאכן אברהם יצחק ויעקב שם אבות העולם הם נקראו ישרים, וכן הוא שם בבעל הטורים ז"ל, ולרמ"ע מפאנו ז"ל בספרו מעין גנים (בליקוטים די"א ע"ד), ובמסכת חולין (צ"ב א') על הפסוק בבראשית ובגפן שלשה שריגים, דרשו "שריגים אלו אברהם יצחק ויעקב", וכתב בספר שפתי כהן (ס"פ וישב) שריגים אותיות ג' ישרים ודוק היטב.

השתא דאיתנין להכי מובנים היטב דברי בעל הרוקח ז"ל הנ"ל שקשר ענין אבות העולם הישרים עם סדר מועד שעליו אמרו פקודי ה' ישרים וכמשנ"ת, ובזה ישרים דברי בעל הרוקח ז"ל, ואין בדבריו נפתל ועיקש וישרים הם בס"ד.

מערכות

ירושלים תובב"א

בלילה תמיד של בין הערבים מכפר על עונות שנעשו ביום מכל מקום לא לן אדם בירושלים ובידו עון שנאמר צדק ילין בה" הובא בפירוש רש"י ז"ל ישעיה (א' כ"א) ועוד.

חרי שרק אמרו מעולם לא לן אדם בירושלים עם עון, והטעם שקרבן תמיד של שחר כיפר על עוונות הלילה, ותמיד של בין הערביים כיפר על עוונות היום, ועיין מה שכתבתי בזה בחיבורי מנוחת שלום חי"א (סימן צ"ה וסימן צ"ו) ובשאר חיבוריי, אבל לא אמרו "שהנכנס" לירושלים מתכפר לו, וגם לא למדו זאת מהפסוק וכפר אדמתו עמו, ועיין במדרש תהלים (פרק פ"ה): "וכפר אדמתו עמו, מי מכפר על עמו, אדמתו. אשריהם יושבי ארץ ישראל שאין להם לא חטא ולא עוון לא בחיים ולא במתים, והובא בילקוט שמעוני שם, ועיין כתובות (ק"א א') ודוק.

כתב הגאון רבי אליהו הכהן ז"ל מאזמיר בעל שבט מוסר בספרו מדרש האתמרי (דרוש ה' לתשובה ד"ה התעטף דכ"ד ע"ג): "כאומרם ז"ל שהדג הביא את יונה הנביא והעמידו בהיכל ה' שבים, ואם כן בהיותי שם ראוי שיתכפר לי עוני, כדרך הנכנס לירושלים שמתכפרים עונתיו, כדכתיב וכפר אדמתו עמו".

וזה חידוש פלא שהנכנס לעיר הקודש ירושלים מתכפרים עונותיו, ונעלם ממני היכן אמרו רבותינו ז"ל כן, ועיין מסכת כתובות (ק"א א'), וספרי דברים (פרשת האזינו פסקא של"ג), וילקוט שמעוני דברים (פרשת האזינו רמז תתקמ"ו) ע"ש.

ורבותינו ז"ל במדרש תנחומא (פרשת פינחס ס"ג) אמרו: "אמר רבי יהודה בר סימון מעולם לא לן אדם בירושלים ובידו עון כיצד תמיד של שחר מכפר על עונות שנעשו

ירושלמי

ולענ"ד דבריו בזה דחוקים, דאם כן כל היכא שמצינו דבר מבואר בירושלמי, ולא נמצא בתלמודא דידן נימא הכי, ובכמה וכמה דוכתי אשכחן להיפך בכל הפוסקים שבכל מקום שלא נמצא בפירוש תלמודא דידן פליג אירושלמי פסקינן כירושלמי, עד כאן דברי רבינו הפני יהושע ז"ל.

תחילה וראש אכתוב דאכן מרן ז"ל בהרבה מקומות כותב כן שכל שהירושלמי הזכיר הלכה ובבבלי לא הזכר, אמרינן דהבבלי חלוק, ולדוגמא עיין למרן ז"ל בכסף

כתב מרן ז"ל בבית יוסף או"ח (ס"ס נ"ט) כתב: "ואפשר שזה טעמו של הרמב"ם שהשמיט לירושלמי הזה, דאם איתא דהוי תלמודא דידן סבירא ליה הכי, לא הוה שתיק מיניה" עכ"ל.

ראיתי לרבינו הפני יהושע ברכות (ל"ד א'): "ומרן הבית יוסף פירש דבריו דאם איתא דהוי סבירא לתלמודא דידן הכי לא הוי שתיק מיניה עכ"ל, עיין שם שכתב כהאי גוונא בשיטת הרמב"ם ז"ל.

ומרן ז"ל בכסף משנה הלכות כלאים (פ"ה ה"ט) עמד שהרמב"ם ז"ל שהשמיט הירושלמי, ונדרחק, ולהאמור היה לו להסביר כיון שהירושלמי לא הוזכר בבלי, וכנ"ל, וצריך לומר דשאני סדר זרעים שאין לנו עליו תלמוד בבלי, ולכן לא הוי הגדר "ירושלמי שלא הובא בתלמודא דידן" עיין שם ותבין.

הרי מבואר באר היטב שדעת מרן ז"ל דאם הירושלמי הזכיר דבר מה, והבבלי סתם ולא הזכיר, אמרין דהוא חולק על הירושלמי ולא קיימא לן כוותיה דהירושלמי, אף שלא מצינו להדיא דהבבלי חולק, וזו לשון הגאון רבי יוסף ידיד הלוי ז"ל בשו"ת שארית יוסף ח"ג (חו"מ סימן א' דף קס"ב): "מרן ז"ל, דנקטינן כוותיה, סבירא ליה דלא פסקינן כירושלמי כל שלא הוזכר בתלמודא דידן, אף על גב דתלמודא דידן אינו חולק בפירוש" ע"ש. [אלא שדבריו סותרים למה שכתב שם אה"ע (סימן א' דף קי"ג), ולמה שכתב בשו"ת שארית יוסף ח"ב (חו"מ סימן ז' דף רפ"ג ואילך), וכבר כתבתי בחיבורי שם בצלאל (דף ק"צ ושי"נ) דמצוי הרבה שדבריו ז"ל סותרים זה לזה, ועוד עיין לו בספרו שו"ת ימי יוסף בתרא אה"ע (סימן ה' דף רל"ח) וצ"ע, גם לא הזכיר כל דברי מרן ז"ל שהבאתי בס"ד לעיל, ולפי האמור יש לבדוק מה שרצה לחלק ולחדש שם וצ"ע ודוק].

ובעניותי לא ידעתי מדוע רבינו הפני יהושע ז"ל לא הזכיר דברי התוספות ז"ל שם באותה מסכת בברכות (י"א ב'): "ונשאל לרבינו יצחק כגון אנחנו שאין אנחנו לומדין מיד לאחר תפילת השחר שאנחנו טרודין והולכים כך בלא לימוד עד אמצע היום או יותר אמאי אין אנחנו מברכין ברכת התורה פעם אחרת כשאנחנו מתחילין ללמוד. והשיב רבינו יצחק דלא קיימא לן כאותו ירושלמי,

משנה הלכות מזוזה (פ"ו הי"ב) שכתב: "ירושלמי סוף מגילה, והרמב"ם סובר דמכיון שלא הוזכר כן בתלמודא דידן, משמע דלא סבירא ליה כוותיה", ועיין בית יוסף יו"ד (סימן רפ"ט סד"ה ומ"ש בחלל דר"ג ע"ב) עש"ה, ובכסף משנה הלכות נדרים (פ"ו סה"י) כתב: "הרמב"ם שהשמיטו לירושלמי, נראה שהוא סובר דתלמודא דידן פליג אהא, דאם לא כן לא הוה שתיק מיניה" ע"ש.

ועיין למרן ז"ל בבית יוסף או"ח (סימן ל"ב ד"ה ומ"ש רבינו דל"ג רע"ב) שהביא שבירושלמי חילק והבבלי סתם ולא חילק, וכתב רבינו אלחנן שלכן אין לסמוך על הירושלמי, וכן נראה שהוא דעת הרי"ף והרמב"ם והרא"ש שלא הזכירו לירושלמי הזה כלל ע"ש. [ועיין היטב בדברי שו"ת רד"ך מקורפו (בית א' חדר י"ט) וצ"ע, וגם מה שכתב שם בדעת הרשב"א, צ"ע שלכאורה לא ראה דברי שו"ת הרשב"א ח"א (סימן ל"ה) שהבאתי לקמיה וצ"ע].

ושם בבית יוסף יו"ד (ר"ס ש"מ"א סד"ה מי) כתב: "ודע דאיתא בירושלמי וכו' והשמיטוהו הפוסקים, משום דכיון דלא אידכר בברייתא בתלמודא דידן משמע דלא קיימא לן הכי", ובבית יוסף אה"ע (סימן צ"ג) כתב: "והרי"ף לא הביא הירושלמי הזה וגם הרמב"ם השמיטו, ואפשר שטעמם משום דכיון דבתלמודא דידן לא מפליג בדיני משמע דסבר שאין חילוק בדבר דאם איתא לא הוה שתיק מיניה", ובבדק הבית חו"מ (סימן מ"ו סעיף ל"ב) כתב: "והפוסקים השמיטו ירושלמי זה משום דתלמודא לא חילק בכך אלמא לא סבירא ליה הכי, או שהם מפרשים הירושלמי בענין אחר" ע"ש. [ועיין שו"ת כוכבי יצחק ח"א (דקס"ז ע"ב אות י"ג) ולהאמור דבריו צע"ג, וזולת זה הרבה יש לעמוד על דבריו כמו שיראה המעיין].

ששם עיקר זאת ההלכה וכו', והם ידעו הכל, וגם רב אלפס לא הביאו בהלכות ואף על פי שהיה בקי בו [בירושלמי], אלא נראה שלא קבעוה בהלכה [בבלי], וכן הסכים הרמב"ם ז"ל ולכך לא הביאו, ושם במגדל עוז הלכות שופר (פ"ב ה"ז): "והרמב"ם ז"ל הלך בדרך רבותיו נוחי נפש, ועל דרך הבבלי שלא חילק זה החילוק [דהירושלמי], וכבר כתבתי כמה פעמים טעם סמיכתו על הבבלי בהיותו חולק על הירושלמי", ועוד תמצא לו כזאת. ועיין היטב בחידושי הרמב"ן ז"ל פסחים (ד' ב' ד"ה והא דאמר) ע"ש.

ורבינו הרדב"ז ז"ל רגיל בכגון זה לומר דאם בבבלי לא הוזכר מה שהובא בירושלמי, שמע מינה דאין הבבלי מודה לירושלמי וחלוק עליו והלכה כבבלי, עיין לדוגמא שו"ת רדב"ז (סימן ב' אלפים ונ"ז) שכה כתב: "משמע לי דהרי"ף והרמב"ם ז"ל וכל הפוסקים שהשמיטו הירושלמי הזה, סוברים דלא סמכינן עליו כיון שלא הביאו אותו בתלמודא דידן", ובשו"ת רדב"ז (סימן אלף ע"ב) כתב: "מה שלא כתב הרמב"ם דבר זה אפשר דמשום שאינו מפורש בתלמוד שלנו לא כתבו", ועוד בשו"ת רדב"ז (סימן תתקע"ד): "ולא סמכינן על הירושלמי הזה כיון שלא הוזכר בתלמוד שלנו, וגם בעלי ההלכות לא כתבוהו ומשמע דסבירא להו דלאו הילכתא", ובשו"ת רדב"ז (ס"ס אלף צ"ח): "ואף על גב דבירושלמי אוסר, לא קיימא לן הכי, הואיל ולא הוזכר בתלמוד שלנו" ע"ש, הרי שאף על פי שאין ראיה שהבבלי חלוק, דיינו שלא הוזכר הדבר בתלמוד הבבלי לומר שהוא חולק על הירושלמי ואין הלכה כירושלמי ודוק.

ובשו"ת מהרשד"ם יו"ד (סימן קצ"ב, השני, ד"ה ועל הראיה דכ"ח סע"ג) כתב: "מכל

הואיל ובתלמוד שלנו לא אמרו, ואין צריך לאתרא ללמוד".

ובתוספות רבינו יהודה ז"ל לברכות שם (ד"ד ע"א) באה תשובת רבינו יצחק הזקן ז"ל הנ"ל בהרחבה, וכה כתוב שם: "יש ללמוד מדלא פירש כן בתלמוד שלנו, הוא חולק בזה על תלמוד ירושלמי, דאם לא כן היה לו לחלק כמו שמחלק בירושלמי", ובספר אור זרוע (הלכות גיטין ר"ס תשל"ב) כתב: "מיהו הואיל ולא הוזכר בתלמודא דידן [כירושלמי] לא סמכינן עלה".

עיין שו"ת רשב"א ח"א (סימן ל"ה) שכתב: "כיון שלא מצינו כן בתלמוד, ולא Q לקו כבירושלמי, אין לנו אלא גמרתינו", ותלמידו בספר מגדל עוז על הרמב"ם הלכות איסורי ביאה (פ"ב ה"ד) כתב: "התראה זו לא מצאתיה בבבלי, אך בירושלמי יש לו מקצת טעם, אלא שאין לנו לסמוך עליו הואיל ולא הוזכר בבבלי, וגם הרי"ף והרמב"ם לא הביאוהו לומר לך שאינה הלכה", ושם במגדל עוז הלכות מזוזה (פ"ו ה"ב) כתב: "הרמב"ם לא פסק כירושלמי, לפי שהבבלי לא חילק, וגם הרי"ף לא הביאו בהלכותיו, מוכח שאין הלכה כמותו דהא הבבלי סתמא קתני", ועוד לו שם (פ"י ה"ו) ע"ש.

ועוד במגדל עוז הלכות שבת (ספ"ח הכ"ח): "הירושלמי לא נתברר בבבלי, ולכך לא פסק הרמב"ם ז"ל כמותו, ויפה כיון, שכן הסכימו כל הראשונים כי הדבר המוזכר בירושלמי ולא חבירוהו רבינא ורב אשי בבבלי דאינון בתראי, לפי שלא הסכימו לקבוע כמותו", ושם במגדל עוז הלכות יום טוב (פ"ח הט"ז): "כתב הראב"ד ז"ל בירושלמי משל וכו', ואני אומר על פי הסברה נאה, אמנם אם היא הלכה, למה לא קבעו בבבלי בפרק מי שהפך

ובספר אוצר הגאונים לפסחים (חלק התשובות סימן ט"ל דף ט"ז), ולסוכה (חלק התשובות סימן מ"ו דף כ"ד), ובספר ראבי"ה ח"א (בתיקונים דף תק"ז), ועיין בספר יד מלאכי כללי שני התלמודים (אות ד') ומה שהביא שם מדברי הב"ח, יש להעיר עוד מדברי הב"ח (או"ח ר"ס ח' ד"ה ומ"ש מעומד) וב"ח יו"ד (ר"ס רכ"ג), וק"ק שלא הביאו, ועוד שם ביד מלאכי (כללי הרי"ף אות ו'), ולגאון חיד"א ז"ל בברכי יוסף או"ח (סימן תרל"ו אות א') ושם יו"ד (סימן רצ"ז השני אות י"ג ד"ה ותו ק"ק), ובספרו יעיר און (מערכת א' כלל נ"ה, ומערכת י' כלל ג'), ובספרו מראית העין בליקוטים (סימן ה' דקט"ט ע"ב) ע"ש, ומהאמור לעיל יראה המעיין מה שיש לשאת ולתת בדברי קדשו זיע"א וקצאתי, ולא ידעתי מדוע רבינו הגאון חח"מ ז"ל בכללי הפוסקים שלו (סימן ב' אות א') לא דבר בזה כלל, וצ"ע. [ומה שכתב בשדי חמד (שם סד"ה וכתב) שלא מצא דברי הרא"ש בכתובות ע"ש, תמוה, שנמצאים הדברים בפסקי הרא"ש בכתובות (פ"י סס"י) עיין שם ותמצא].

אחר שנים מצאתי אריכות גדולה בענין בספר שערי חיים שיגורה (לימוד י') ויש להשוות עם כל האמור לעיל, ועוד נעיין בדברים אי"ה, על כל פנים הבאנו למן ז"ל סמוכות של אור שרבים מרבותינו הראשונים ז"ל כתבו להדיא כדברי מן זיע"א.

מקום נשאר לנו ראית הירושלמי שנראה ודאי ראייה, אלא שמכל מקום נראה בעיני דשפיר קאמר החכם שאמר דתלמודא דידן פליג על הירושלמי, ואף על פי שלא מצאנו כן בפירוש ויש לאומר שיאמר דאפוי פלוגתא לא מפישין, הנה כבר מצאנו כיוצא בזה במקום אחר בברכת מודים דרבנן דבירושלמי יש חתימה בשם, והפוסקים כתבו שאין לחתום כיון שלא מצינו בתלמוד דידן חתימה, אף על גב שלא מצאנו שלא יחתום בפירוש, וכן גם בברכת בורא נפשות אמרינן הכי, ואף על פי שהרא"ש באלו השנים כתב לחתום כסברת הירושלמי, הרמב"ם ותלמידי רבינו יונה אמרו שלא לחתום דאף על פי שלא בא במפורש בתלמוד דידן העדר החתימה ע"ש. [א"ה עיין טור ובית יוסף או"ח (סימן קכ"ז דק"ע ע"א) וכף החיים (שם אות ט') ודוק].

וראיתי לגאון רבי שלמה צרור ז"ל בתשובתו הנדפסת בשו"ת תשב"ץ ח"ד (טור ב') סימן כ"ז סד"ה ואני דכ"ו סע"ד) שכתב: "הרמב"ם לא כתב וכו' דלא אשכחן בתלמודא דילן הפך הירושלמי ולזה נקטינן כירושלמי", ולהאמור הדברים צ"ע.

ועניין זה סובל אריכות דברים גדולה, ורבו בו החילוקים והמחלוקות ועיין בכל דברי הגאון רבי יוסף ידיד הלוי הנזכרים לעיל,

ירושלמי

ובס"ד בחיבורי זכות יצחק ח"א, הנדפס בשנת תשנ"ב (סימן נ"ג) הראיתי שמקור הדברים "דהברייתא חיצונית" שהזכיר הרמב"ן ז"ל, נמצא לפנינו במדרש חז"ל הנקרא בשם "מדרש שלשה וארבעה", הנדפס בספר בתי

כתב רבינו הגדול הרמב"ן ז"ל בחידושי מסכת כתובות (י"ט א'): "נמצא בברייטא חיצונית, שלשה דברים אין עומדים בפני פיקוח נפש, ואלו הן עבודה זרה וגילו עריות ושפיכות דמים, רבי מאיר אומר אף הגזל".

הרבה לראשונים שקורין למדרשים בשם ירושלמי, מפני שעיקרי המדרשים הראשונים שהם מדרשי רבה נתחברו מאמוראי ארץ ישראל ועל פי סוגיות הירושלמי וכלשונו ממש, לכן קראו אף למדרשים אחרים שלא נתחברו מאמוראי ארץ ישראל גם כן בשם זה, וכן מצאתי שכתב כן הגאון רד"ל ז"ל גם בהגהותיו למדרש ויקרא רבה (פכ"ב אות כ"ד), וגם בהגהותיו לפרקי רבי אליעזר (פ"א אות כ"ב).

ועיין בזה שו"ת מהר"צ חיות (חלק אמרי בינה סימן ב'), ובהגהות מהר"צ חיות ברכות (ט"ו ב'), מגילה (י"ב ב'), בבא קמא (פ"ו ##), וכן כתבו בשו"ת זכר יהוסף (סימן י"ט ד"ה ובספר דל"ד ע"ב), והגאון האדר"ת ז"ל במאמרו שבקובץ התורני "בית אהרן וישראל" (גליין קכ"ד דף כ"ד אות ג'), ועיין לגאון רבי יעקב שור ז"ל בהגהותיו דברי יעקב על ספר המכריע (סימן ח' ד"ט ע"א), ובמבואו לספר העתים (דף כ' בהערה ד"ה צד נ"ט), ועיין במבוא לפסיקתא דרב כהנא (סימן ז' דף ל"א אות ו' והערה כ"ד), ואכמ"ל.

אבל כאן אחר בקשת המחילה הראויה מרבני החת"ם ז"ל, ז"א, שהוא סמך על בעל הקובץ שהעתיק בלשונו "מדרש", ואיהו לא דק פורתא, ואין כוונת רבותינו הראשונים לירושלמי דעבודה זרה כדכתב, אלא למדרש "שלשה וארבעה" שהזכרתי, וז"ב.

ובכלל לשון הרמב"ן ז"ל כתובות שם "בריייתא חיצונית", ולשון הרשב"א והרא"ה "תוספתא", כך דמעיקרא קשה לומר שכוונתם לירושלמי דעבודה זרה.

ומה שרבותינו הראשונים הרא"ה והרב קרשקש ז"ל בחידושיהם לכתובות שם ציינו ל"תוספתא", וציינו המהדירים שהכוונה לתוספתא שבת (פ"י ה"ד), הנה בתוספתא

מדרשות ח"ב (סימן כ"ז דף נ"ז), ועיין שם בזה בדברי המהדיר הרא"ה ג' רש"א וורטהיימר ז"ל, ובחיבורי זכות יצחק הנ"ל ודוק היטב.

ובשנת תשנ"ה נדפסו חידושי הרשב"א על מסכת כתובות, וראיתי מה שכתב בזה הרב המהדיר שליט"א לחידושי הרשב"א כתובות (י"ט א' דף קס"ה הערה רכ"ב) עיין שם ודוק.

ובתב בספר שדי חמד (מערכת א' כלל ט"ז): "ובספר קובץ על הרמב"ם הלכות יסודי התורה (פ"ה ה"ה) כתב בשם הרא"ה כתובות (י"ט א') שמצא במדרשא ובמכילתן, על שלוש עבירות יהרג ואל יעבור, רבי מאיר אומר אף על הגזל, ע"ש.

וספר חידושי הרא"ה אין בידי, ודבר זה כתוב בשיטה מקובצת (כתובות שם) בשם הרמב"ן בשם איכא דאמרי שנמצא בבריייתא חיצונית שלשה דברים וכו', רבי מאיר אומר אף על הגזל, ובשם הרא"ה כתב ישוב אחר, כיעויין שם. ואולי גם הרא"ה הביא דברי האיכא דאמרי שהביא הרמב"ן.

ולולא דמסתפינא אמינא שכתב הרא"ה שמצא במדרש וכו', כונתו על הירושלמי במסכת עבודה זרה הנ"ל, כי ידוע כי לפעמים מכנים הראשונים את הירושלמי בשם מדרש עד כאן דברי רבינו השדי חמד ז"ל.

הנה בעצם דבריו צדק רבינו השדי חמד ז"ל, דאכן כן הוא שמנהג רבותינו הראשונים לכנות הירושלמי בשם מדרש, ועוד עיין לרבינו השדי חמד בכללי הפוסקים שלו (סימן ב' אות ו').

ובבר כתב הגאון רד"ל במאמר קדמות ספר הזהר (ענף ב' אות ה' דף ס"ט): "נמצא

מנחות (מ"ד א' ד"ה לבית): בתוספתא גרסינן וכו', וליתא בתוספתא שלנו אלא הוא בספרי ס"פ שלח ועיין ילקוט שמעוני שם, ועיין לגאון הגדול רבי חיים קניבסקי שליט"א בקונטרס מראה מקום שם (דנ"ח ע"א) ודוק.

והעד השני תוספות ברכות (ג' ב' ד"ה אין): ובתוספתא יש וכו', והמקור במדרש שמואל (פרק כ"ז) וכדכתב בקונטרס מראה מקום שם, ועיין תוספות סנהדרין (ט"ז א' ד"ה אין) ודוק היטב.

ובאמת בתוספות רבינו יהודה שירליאון ז"ל לברכות שם (דף כ"ג) שהם מקורר התוספות שלפנינו, כתוב להדיא מדרש שמואל, והרה"ג המהדיר שליט"א כתב שמה שכתוב בתוספות ברכות שלפנינו "תוספתא" הוא טעות סופר ושצריך להגיה מדרש שמואל, ולהאמור אינו מוכרח שהוא טעות סופר ודוק. [ועיין בתוספתא מכתב יד על ידי צוקרמנדל במבוא בראש הספר].

שלפנינו שם נמצאים רק תחילת הדברים: "אין כל דבר עומד בפני פיקוח נפש, חוץ מעבודה זרה, וגילוי עריות ושפיכות דמים", אבל ליתא שם לסיפא "רבי יהודה אומר אף הגזל", וכבר עמד בזה הרב המהדיר שליט"א בהגהות לרשב"א שם.

ודוחק בעיני לומר שכך היתה גירסת רבותינו הראשונים בתוספתא שם, דמלבד דלא מצינו כן בתוספתא כתב יד, עוד בה דאם אכן כך היתה הגירסה בתוספתא, בודאי הגמור רבינו הגדול הרמב"ן ז"ל דכל רז לא אניס לית במשנת רבותינו, ושהיה "אוצר בלום לתורה להלכות ולאגדות", [כהגדרתו על רש"י ז"ל בביאור הרמב"ן לתורה במדבר ל"ב מ"ב], הוא עצמו היה מציין לתוספתא זו, ולא היה נזקק להביא "מברייתא חיצונית" עלומה ודוק.

ופשר הדבר כי כבר מצינו לרבותינו הראשונים ז"ל שמביאים ממדרש חז"ל וכותבים תוספתא, ואביא שני עדים, הראשון תוספות

ישמעאל בן אברהם

ודרשינן ליה בהגדה וכו', נראה שכוונתו לספרי (פרשת האזינו פסקא כ"ד) על הפסוק אין מידי מציל שדרשו כן ושם מקור הדרשה, אלא שאיני מבין מדוע הוזקק להא והרי התלמוד מביאו כאן על אתר].

וכתב שם בספר ספר תורת חיים: "ואין מידי מציל אין אברהם מציל את ישמעאל. תימה דמאי הצלה קא בעי, והא בבבא בתרא (ט"ו ב') קאמר דישמעאל עשה תשובה דאיתא התם, כל מי שיש בו גויעה ואסיפה זו היא מיתתן של צדיקים, ופריך והא ישמעאל דכתיב ביה גויעה ואסיפה, ומשני הכי אמר רבי יוחנן ישמעאל עשה תשובה בחיי אביו, שנאמר

סנהדרין (ק"ד א'): "מפני מה לא מנו את אמון [באותם אלו שאין להם חלק לעולם הבא], מפני כבודו של יאשיהו. מנשה נמי לא נמני מפני כבודו של חזקיהו, ברא מזכי אבא, אבא לא מזכי ברא, דכתיב ואין מידי מציל, אין אברהם מציל את ישמעאל, ואין יצחק מציל את עשו, השתא דאתית להכי אחז נמי לא אימני משום כבודו של חזקיהו".

ופירש המיוחס לרש"י ז"ל: "יאשיהו, בן אמון: חזקיהו, אבי מנשה: ברא מזכה אבא וכו', יאשיה מזכה אמון אביו, ולא חזקיה מנשה בנו, דכתיב אין מידי מציל, ודרשינן ליה בהגדה אין אברהם מציל וכו'. [מה שסיים

רבינו אלחנן למאן דאמר אין אברהם מציל את ישמעאל, ואית ליה שלא עשה ישמעאל תשובה, איך קראו הראשונים בשם ישמעאל, ותיירץ כיון שהקב"ה קראו כך מסקינן בשמיה" וכן הוא בריטב"א שם.

והנה כבר בחיבורי ברית יצחק הנ"ל הבאתי דברי קדשן של רבותינו ראשונים כמלאכים הנ"ל, אבל מה שכתב הרב אהלי יצחק שנעלם מעיני הרב תורת חיים דברי התוספות ישנים דיומא כנ"ל, אין בזה העלמה כלל, ולא נעלם ממנו דבר, כי ספר תורת חיים נדפס לראשונה בשנת שצ"ד, ותוספות ישנים יומא נדפסו לראשונה בשנת תפ"א בעיר פרנקפורט, ואיך יכול היה הגאון תורת חיים לראות דברי קדשם, ואנן קיימא לן "דבודאי אין להקשות על שום רב כי אם מספר שנדפס בזמנו, והיה עמו וקרא בו" כלשון הגאון חיד"א ז"ל בשו"ת יוסף אומץ (סימן פ"א), ועיין בזה בחיבורי כרם יעקב (סימן י"ג אות ד'), ומפתחות (שם דף רע"ו ערך השגה), ובחיבורי זרע חיים (סימן א' סוף אות ב'), ובארוכה בחיבורי מנוחת שלום ח"ה (סימן א') עיין שם.

וכבר הארכתי במאמר מיוחד בחיבורי מנוחת שלום ח"ד (סימן כ"ח) שאין להקשות מדברי התוספות ישנים דיומא על רבותינו גדולי האחרונים שהיו לפני שנדפסו התוספות ישנים על שלא ראו דברי התוספות הללו, עיין שם וצרף לכאן.

ומה שהקשה באהלי יצחק שם שמצינו ישמעל בן מתניה - בענייני לא הבנתי שאלתו והרי ישמעל זה רשע גמור היה והוא רצח את גדליה בן אחיקם וכיבה גחלת ישראל הנשארה וסייבם להתם גלותם של ישראל כלשון הרמב"ם בהלכות תעניות (פ"ה ה"ג) עיין שם.

ויקברו אותו, וכיון דעשה תשובה לא בעי הצלה, דבמקום שבעלי תשובה עומדים אפילו צדיקים גמורים אין יכולין לעמוד, ודוחק לומר דהך דהכא פליגא אדרכי יוחנן דהתם, ועוד כיון דאשכחן תנא דשמיה רבי ישמעאל, צריך לומר דישמעאל בן אברהם עבד תשובה, דאי לאו הכי לא הוי מסקינן בשמיה, כדאמרינן [[יומא ל"ח ב']] ושם רשעים ירקב דלא מסקינן בשמייהו".

ובחיבורי ברית יצחק (ס"ס ז') עמדתי לפענ"ד בכל דברות קדשו של הגאון תורת חיים ז"ל, עיין שם בארוכה, ועיין מה שכתב בענין ישמעאל ותשובתו הגאון המובהק רבי יוסף ענגיל ז"ל בספרו בית האוצר ח"א (כלל א' אות ג' ואות י"ח) ועוד לו שם (כלל ח' אות ד' ואות י"ב) ושם דן אם ישמעאל היה בגדר ישראל מומר ע"ש, ועיין בזה בחיבורי אמרי יעקב על ספר חסידים (סימן תתרנ"ז דס"א סע"א), ובחיבורי זרע חיים (סימן כ"א דף קכ"ג), ובחיבורי הדר יעקב ח"ד (סימן ד') עש"ב, ונתבאר בפרוטרוט בחיבורי הדר יעקב ח"ז (בראשית כ"א י') וש"נ.

ועכשיו ראיתי לגאון רבי יצחק בונאן ז"ל בספרו אהלי יצחק סנהדרין (שם דנ"ד ב') שהביא דברי הרב תורת חיים וכתב: "ונעלם מעיניו מה שכתבו תוספות ישנים ביומא שם דודאי פליגי, והדרא קושיא מהא דאשכחן תנא דשמיה רבי ישמעאל ע"ש, ואני מוסיף להקשות דאשכחן גם במקרא בנביאים ישמעאל בן נתניה עיין שם שהאריך.

וזו לשון התוספות ישנים יומא (שם ד"ה מעשה): "ואם תאמר למאן דאמר אין הקב"ה מציל את ישמעאל, ואית ליה שלא עשה ישמעאל תשובה איך קראו לצדיק בשמו, יש לומר דישמעאל הקב"ה קראו כך, ומסקינן בשמיה שפיר", וכן הוא בתוספות רא"ש שם: "הקשה

אבל מה שהקשה על הרב אהלי יצחק שאיך כתב שישמעאל בן מתניא נביא היה כנ"ל, עפר אני תחת כפות רגליו, וכלפי שמיא גליא כשקראתי דבריו, מיד תמהתי שהרב אהלי יצחק כשכתב "דאשכחן גם במקרא בנביאים שם ישמעאל בן נתניה", לא נתכוין כלל בכותבו "בנביאים" לנביאי ישראל ששרתה עליהם שכינה ונתנבאו, אלא הכוונה בספרי נביאים, והיינו מלכים וירמיה, והיה מוכרח אצלי שהרי כתב במקרא בנביאים וכו', ואם הכוונה לנביאי ישראל כמו שהבין ביפה תלמוד, תיבת "במקרא" מיותרת, אלא בודאי הכוונה לספרי הנביאים, ולזה נתכוין הרב אהלי יצחק, ולא כפי שייחס לו והבין בדבריו הרב יפה תלמוד ז"ל.

ובשהמשכתי לעיין בדברי הרב יפה תלמוד ז"ל ראיתי שכבר הוא עלה בדעתו כך אלא שסיים "ודוחק לומר דמה שכתב בנביאים ר"ל בספר נביאים", ולדידי אין בזה דוחק, בודאי כך כוונת הרב אהלי יצחק, והוא מוכרח מתיבת "במקרא" שכתב וכנ"ל, דוק וצ"ע.

ובני היקר רבי חזקיה הי"ו הראני דברי הגאון רבי יצחק פאלאג'י ז"ל בספרו יפה תלמוד ח"ב סנהדרין שם שכה כתב: "מה שכתב הרב אהלי יצחק ואני מוסיף להקשות דאשכחן גם במקרא בנביאים שם ישמעאל בן נתניה, עיין עליו. הא לא קשיא מידי, ותמיהא לי איך קרא עליו שם נביא, כי זה הוא מה שנזכר בסוף מלכים ב' (פרק כ"ה) ובירמיה (פרק מ"א) שהרג את גדליה. ואמרין עליה במגילה (ט"ו א') תנא כל שמעשיו ומעשה אבותיו סתומין ופרט לך הכתוב באחד מהן לשבח, כגון דבר ה' אשר היה אל צפניה בן כושי בן גדליה, בידוע שהוא צדיק בן צדיק, וכל שפרט לך הכתוב באחד מהן לגנאי, כגון ויהי בחודש השביעי בא ישמעאל בן נתניה בן אלישמע, בידוע שהוא רשע בן רשע, יעויין שם. וכיון שהוא רשע בן רשע הרי הוא יותר גרוע מישמעאל בן אברהם, ומה מקום להקשות ממנו. ודוחק לומר דמה שכתב בנביאים רצונו לומר בספר נביאים. וצ"ע."

הרי שהוא ז"ל כבר קדם לתרץ שאלת הרב אהלי יצחק, וכאשר כתבתי שישמעאל בן מתניה רשע היה ואין מה להקשות ממנו.

רבי ישמעאל האמורא

אינם ברשותו של אדם וכו' ושם (ל' א') מסיק התלמוד הא ידידה הא דרביה ע"ש, הרי דגם בשמועה שאומר בשם רבו שהיה בזמנו, דלפי הנראה הוא רבי ישמעאל האמורא, על דרך שכתב היד מלאכי שם (כלל ע"ה) על רבי חייא בר נחמני בשם רבי ישמעאל עכ"ל. [וכן כתב בספר ברכת משה ירושלמסקי ח"ב (דרס"ח ע"ב מהדורת מכון ירושלים), ולפי הנראה ממנו לקח ואחריו נמשך עש"ה].

בבא קמא (כ"ט ב'): "אמר רבי אלעזר משום רבי ישמעאל שני דברים אינם ברשותו של אדם ועשאן הכתוב כאילו הם ברשותו, חמץ בפסח, ובור ברשות הרבים."

וראיתי בספר שדי חמד (מערכת א' כלל רכ"ט) שכתב: "ומלבד כל המקומות שזכר דברי הרב יד מלאכי, עיין בבא קמא (כ"ט ב') אמר רבי אלעזר משום רבי ישמעאל שני דברים

וצ"ב. [ועל רוב גודלו ואמינותו של בעל יוחסין ז"ל - עיין מה שהבאתי מפי סופרים וספרים בחיבורי מנוחת שלום ח"ה (סימן נ"ט) עיין שם באריכות וצרף לכאן].

ועל כל פנים נמצאנו למדים שבעל יוחסין ז"ל אכן סובר שיש רבי ישמעאל אמורא, וכדכתבו היד מלאכי והשדי חמד, ובעניויות זה דבר חדש ופלא אצלי ואיני יודע ונעלם ממני היכן נזכר רבי ישמעאל סתמא שהוא אמורא, וכל הענין צע"ע.

ויצאתי לעיין בספר יוחסין השלם מהדורת לונדון (מאמר שני אות החית, דקל"ז ע"ב) וראיתי חדשות, שכה כתב: "רבי חייא בר נחמני תלמידו של רבי ישמעאל אומר משום רבי ישמעאל, והוא אמורא, ונראה כי היה רבי ישמעאל בר אבא שהיה בזמן רבי יהושע בן לוי וריש לקיש, [א"ה עיין חולין קכ"ב א'], או רבי ישמעאל ברבי יוסי, ואפשר הוא רבי חייא בר נחמני תנא דבריייתא והכי נראה בעיני". [וכבר נודע שמהדורות ספר יוחסין הרגילות הן חסרות מוטעות ומשובשות, ויש תמיד לבדוק ולהשוות לספר יוחסין השלם מהדורת לונדון].

והרי שנהפוך הוא, שבתחילה צידד בעל יוחסין ז"ל שמה שנזכר בברכות מ"ח ב' הנ"ל רבי חייא בר נחמני תלמידו של רבי ישמעאל אומר משום רבי ישמעאל, אכן הוא רבי ישמעאל האמורא, וכתב דאולי הוא רבי ישמעאל בר אבא שהיה בזמן רבי יהושע בן לוי וריש לקיש, או הכונה לרבי ישמעאל ברבי יוסי.

ודברים אלו צ"ע, דבההיא דחולין נזכר להדיא רבי ישמעאל בר אבא, הרי שאין התלמוד קוראו סתם רבי ישמעאל, אלא מביאו בשמו ובשם אביו, ואין נאמר דבההיא דברכות

והדבר מפליא שמצינו רבי ישמעאל סתמא שהוא אמורא, ולפי מיעוט ידיעתי לא נזכר כזאת שיש אמורא בשם רבי ישמעאל סתמא וצ"ב.

ואמרתי לעיין בספר יד מלאכי שם וראיתי שכה כתב: "וכן בברכות (מ"ח ב') מצינו דאמר רבי חייא בר נחמני תלמידו של רבי ישמעאל אומר משום רבי ישמעאל וכו', והיינו רבי ישמעאל האמורא כמו שכתב הרב בעל ספר יוחסין באות ח' מהאמוראים ע"ש" עכ"ל.

ובעניויות איני מבין הדברים כלל, שעיינתי בברכות שם מ"ח ב', ורואה אני שהיא ברייתא, שהרי פותחת בלשון "תנו רבנן", וכך היא ממשיכה עד שמביאה דברי רבי חייא בר נחמני תלמידו של רבי ישמעאל משום רבי ישמעאל, ואם כן איך אפשר לומר שרבי ישמעאל הנזכר שם הוא אמורא, אתמאה.

ובהנהות מסורת הש"ס ברכות שם ציין שמקור דברי הבריייתא הוא במכילתא פרשת בא, ועיינתי במכילתא שם, ואכן נזכר שם רבי חייא בר נחמני בשם רבי ישמעאל, ומפורש שאנחנו עוסקים בתנאים ולא באמוראים, כך שכל דברי קדשם של רבותינו בעל יוחסין, והיד מלאכי, והשדי חמד ז"ל, בעניויות אינם מובנים אצלי, וצ"ע.

ועיינתי כעת בגוף דברי בעל ספר יוחסין ז"ל וראיתי לו שם (מאמר ב' דמ"ח ע"ב) שכתב: "חייא בר רבה בר נחמני תלמיד רבי ישמעאל האמורא" עכ"ל, והדברים סתומים, שהרי ברור שאין כוונתו לההיא דברכות, שהרי שם רק כתוב רבי חייא בר נחמני, אבל לא נזכר רבי חייא בר רבה בר נחמני כדכתב בעל יוחסין, ונעלם ממני להיכן נתכוין בעל יוחסין

אחר רבי ישמעאל התנא, ואיך אמרו בברכות שהיה תלמידו של רבי ישמעאל, אלא על כרחך דרבי ישמעאל זה הוא אמורא.

וראה גם ראה כי טעה בשתים, כי ענין ההוא שאמר רבי חייא בר נחמני משום רבי ישמעאל הנזכר בפרק שלשה שאכלו הוא נזכר במכילתא (פרשת בא פט"ז), וידוע כי המכילתא חברה רבי ישמעאל חבירו של רבי עקיבא שהיה תנא.

ועוד כי בפרק שלשה שאכלו ובמכילתא אמר רבי חייא בר נחמני, לא בר רבה בר נחמני, אם כן לא אחד הוא, כי אותו של המכילתא ופרק שלשה שאכלו הוא רבי חייא בר נחמני שהיה קדמון תלמיד רבי ישמעאל התנא, וזה שנזכר בסנהדרין וראש השנה ובעבודה זרה כנ"ל, הוא רבי חייא בריה דרבה בר נחמני, ולא היה תלמיד רבי ישמעאל התנא, ולא תלמיד רבי ישמעאל אמורא, כי לא תמצא רבי ישמעאל סתם באמוראים", עד כאן מספר סדר הדורות.

והשווה דברי קדשו ז"ל, למה שכתבתי אני עני, ולא ידעתי מדוע בעל סדר הדורות ז"ל לא הרגיש מיניה וביה דההיא דברכות ברייתא היא, שהרי פותחת בלשון "תנו רבנן" וכמשנ"ת.

על כל פנים הרי לנו תנא דאורייתא בעל סדר הדורות ז"ל, דכל רז לא אניס ליה בתולדות תנאים ואמוראים, והוא מעיד בגדלו שלא היה רבי ישמעאל סתם באמוראים, ולא ידעתי מדוע רבינו השדי חמד ז"ל לא הזכיר דבריו, עם שהיה רגיל הרבה בספר סדר הדורות כנודע.

שנזכר רק רבי ישמעאל, הכוונה לרבי ישמעאל בר אבא.

ומטעם זה עצמו אין לומר כמו שהציע בעל יוחסין, שהכוונה לרבי ישמעאל ברבי יוסי, שלעולם הוא נזכר בתלמוד בשמו ובשם אביו, אבל אין התלמוד קורא לרבי ישמעאל ברבי יוסי בשם רבי ישמעאל סתמא, ותו קשה מאוד לומר שרבי ישמעאל ברבי יוסי היה אמורא כדרצה לומר בעל יוחסין כנ"ל.

אבל העיקר הוא סוף דברי בעל יוחסין ז"ל, דמסיק דרבי חייא בר נחמני הוא תנא דברייתא "והכי נראה בעיני", ואם כן בטל מן העולם רבי ישמעאל אמורא, אמנם הא עדיין קשה מדוע בעל יוחסין לא שת לבו הטהור דההיא דברכות היא ברייתא וכדפתחה בלשון "תנו רבנן", ואכן שנויה היא במכילתא, ובזה מעיקרא נשלל ואי אפשר לעלות על הדעת שיובאו בה דברי אמוראים ויהיה מאן דהוא "רבי ישמעאל אמורא" וצ"ע. ורשמתי למזכרת.

ועם עריכת הדברים לדפוס כעת, אמרתי נעין בספר בעניני תולדות רבותינו התנאים והאמוראים הוא סדר הדורות וראיתי שם (אות ח' ערך רבי חייא בר נחמני דף ##) וזו לשונו: "מה שכתב היוחסין תלמיד רבי ישמעאל האמורא, אין אלו אלא דברי נביאות שהיה תלמיד רבי ישמעאל אמורא, ונראה כי יצא לו זה דאיתא בברכות (מ"ח סע"ב) רבי חייא בר נחמני תלמידו של רבי ישמעאל משום רבי ישמעאל, ואחר שראה בעל יוחסין דמצינו שאמר רבי חייא בריה דרבה בר נחמני בשם רב חסדא ובשם רב דימי בר חיננא כנ"ל, שהם היו הרבה דורות

ישן

האחרונים הנ"ל אינה אלא למאן דאמר מצוות אין צריכות כוונה ודוק. עמנואל].

ומצאתי לרבינו בחיי ז"ל בביאורו לתורה (הקדמה לפרשת תרומה) שכתב: "אם הניח תפילין, ונתעצל ולא נזהר שלא יישן בהם, ולא יפיח הם - אין המצוה שלימה, וכן כל המצוות כולן", ולכאורה ריהוט לשונו מורה שהמניח תפילין וישן אז, מקיים מצוה על כל פנים, אלא שאינה מצוה שלימה, דוק ועיין.

ובעיקר הדבר המקיים מצוה בעת שישן אם יצא ידי חובה - עיין מה שאריכו בזה בספר שדי חמד (מערכת כ' כלל ל"ד), ושו"ת כוכבי יצחק ח"ג (סימן ל"ה אות י' ואילן), ועוד עיין בשו"ת פרי יצחק ח"א (סימן ה') ושם ח"ג (סימן ##) עיין שם במפתחות, ובספר כלי חמדה (פרשת כי תצא דף רל"ו), ובקובץ התורני "המאסף" שנה י"ח (גליון ו' סימן פ"ב דס"ח ע"ב), ועוד שם שנה י"ט (גליון א' סימן ג' ד"ב ע"ב), ולרבינו הגדול ז"ל בספרו כתבי קהלות יעקב החדשים שבת (סימן ל"ד) ובקובץ התורני "בית אהרן וישראל" שנת תשס"ב (גליון צ"ז דף ע', וגליון צ"ט דף קס"ג), ובספר סוכת רחל, ועוד, ולא הזכירו דברי הראב"ע ז"ל. [ובס"ד נתבאר בחידושי כת"י למסכת יבמות נ"ג ב'].

ועכשיו מצאתי בשדי חמד (פאת השדי מערכת י' סימן ב') שהביא דברי רבה של ירושלים הגאון האדר"ת ז"ל בענין זה אם ישן בר חיובא במצוות שהאריך בזה וסיים ההגאון האדר"ת ז"ל: "לעיקר החקירה, נזכרתי מדברי הרב אבן עזרא על הפסוק בשכבך ובקומך "בהלוכך לישן כי אין מצוה על הישן, וגם ודברת במה הוא בפה ולא בלב", עד כאן דבריו. וכונתו דלא שייך מצוה כשהוא שב ואל תעשה,

דברים (ו' ו'): "והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך, ושננתם לבניך ודברת במה בשבתך בביתך, ובלכתך בדרך, ובשכבך ובקומך". וכתב רבינו הראב"ע ז"ל שם: "ובשכבך לישן, כי אין מצוה על הישן, והנה ודברת במה בפה ובלב" עכ"ל.

ונראה ביאור דבריו ז"ל, שהיה קשה לו מה הוא זה ציווי התורה שיעסוק בתורה בשכבו והיינו בשנתו, והרי הישן לא בר חיוב מצוות ניהו, ולאו בר דעת הוא אז, ולכך אמר שאין כוונת התורה שיעסוק בתורה בזמן השינה, אלא ככוונת התורה שבשעה שהאדם הולך ועומד לשון, גם אז יעסוק בתורה, דישיב עצמו בתורה וישן כהיה דברכות (י"ד א') ע"ש, והוכיח הראב"ע ז"ל ביאורו זה מדכתיב "ודברת" במה, ודיבור הוא בפה ובלב, ובישן ממש איך יקיים דיבור בפה, אלא שמע מינה כנ"ל שכוונת התורה שבשעה שהולך לישון גם אז יעסוק בתורה.

ואמרתי בס"ד דלכאורה מדברי הראב"ע ז"ל, יש לפשוט ספק דרבותינו האחרונים ז"ל [כדלקמיה] אם ישן מיקרי בר חיובא, ונפקא מינה שאם בשעת שנתו קיים מצוה אם יצא ידי חובה, ומדברי הראב"ע ז"ל יוצא דישן לאו בר מצוה, הוא ואם קיים מצוה בשנתו אינו כלום ודוק.

[**לכאורה** יש לחלק, דלעולם חיובא לא רמיא עליה, אך אם בשעה שהוא ישן קיים מצוה, יצא על כל פנים ידי חובה וקיים מצוה (לצד אחד בחקירה), ובדברי הראב"ע יפרשו "כי אין מצוה על הישן" - היינו לא רמי עליה חיובא כל זמן שישן, אך לא מוכח שאם עשה מצוה לא יצא ידי חובה. ונראה שכל חקירת

סימן ר"מ אות ה' דקל"ה ע"א, עיין שם ותמצא.

ודע שבנחמד למראה שם, וכן ופתח הדביר שם, לא דיברו במיוחד ובמסויים גבי ענין זה אם ישן בר מצוות, אלא עסקו בענין ישן שבא על אשתו וכו', אבל מנהגו של הגאון רבי חיים פאלאגי ז"ל לציין לספרים אף לענין דומה לנושא שלו, ומענין לענין באותו ענין, ולא דווקא אם נגעו בדיוק באותו ענין שהוא כתב בו, וזה ידוע לרגיל בחיבורי קדשו, ובוזה מסולקות הרבה הרגשות ותמיהות של האחרונים ז"ל עליו, ובפרט של רבינו השדי חמד ז"ל, ועיין בחיבורי עוז יעקב ח"א (דף ק"ד אות ז) וצרף לכאן ותבין ואכמ"ל.

ומעמו של גאון עוזינו רבינו חיים פאלאגי זצ"ל שנהג כך, שכבר הוא ז"ל, לימדנו בתשובתו שהובאה בשו"ת מימר חיים או"ח (ס"ס י"ג דל"ו ע"ב): "מרגלא בפומאי לומר כי רצוני שתרויח תורתנו הקדושה, ותצא האמת לאורה, ולכן אני מציין בספרי אשר אני מחבר להרבה ספרים, כדי שיעמוד הקורא על בוריין של דברים, ואפילו מי שאין לו ספרים הרבה יוכל למצוא קצתם ויברר האמת וכו', ואני מעתיק הדינים ושמות המחברים בצידם, כדי שמתוכם ילמדו את הדין דין אמת, ואיני אלא כמזכיר", והבאתי כל דבריו בחיבורי הראשון שבעזה"י זכיתי להוציא לאור בשנת תשל"ו, "תוספת חיים" (סימן י"א דף ט') ע"ש, ועוד עיין לגאון רבי חיים פאלאגי ז"ל בהקדמת ספרו כף החיים (ד"ו ע"א), ובספרו חיים לראש (בפתיחה ד"ה ע"ב), ובספרו צוואה מחיים (ד"ט ע"א) ודוק. [גם אני יעקב הקטן, נקטתי בשיפולי גלימיה ומנהגי לעשות כדרכו של גאון עוזינו רבינו חיים פאלאגי זצ"ל, וכמו שכתבתי בחיבורי כנסת יעקב (דף ק"ד), ובשאר

ורק בהליכתו לישן הוא שמחוייב במצות כפי שאפשר לו. וקצת יש להעיר מדבריו לענין והגית בו יומם ולילה, שדעת רבינו הגר"א מווילנא ז"ל שפירושו מחשבה והרהור, ולכן דעתו הגדולה שגם הרהור בדברי תורה צריך לברך ברכת התורה" עכ"ל. והשוה עם מה שכתבתי לעיל בס"ד ודוק.

* * *

ובתב הגאון רבי חיים פאלאגי ז"ל בספרו רוח חיים אה"ע (סימן א' אות י"ד): "מי שבא על אשתו כשהוא ישן, אם קיים מצות פרו ורבו, וכן לענין אמבטי אם קיים פרו ורבו, ולענין קנין יבמה כשהוא ישן או היא ישנה, וכן גם לענין קידושין, ועירוב, ונתנת גט, ומשלוח מנות, וכיוצא בזה, עיין בספרי חיים ושלום ח"א (סימן ב'), ועיין נחמד למראה ח"ד דקס"ב ע"ג וע"ד, ובספר פתח הדביר ח"ב דצ"ב עכ"ל.

והגאון רבינו החח"ס ז"ל בספרו שדי חמד (מערכת י' כלל ל"ד) האריך הרבה בפרטי ענין זה אם כשאדם ישן קיים מצוה אם יצא ידי חובה, או שישן לאו בר חיובא ודן ושקיל וטרי באריכות בדברי הגאון רבי חיים פאלאגי ז"ל בספרו חיים ושלום הנ"ל [והרבה יש לעמוד בדברים שם].

ושם בשדי חמד (סד"ה ומה) הביא דבריו שבספר רוח חיים אה"ע הנ"ל וסיים: "וספר נחמד למראה אינו מצוי אצלי, ובספר פתח הדביר ח"ב דף צ"ב - איני יודע איזה טעות נפל בדפוס, כי עיינתי שם ולא מצאתי מדין זה" עכ"ל.

וצדקו דבריו ז"ל שנפלה טעות הדפוס, ולדידי נראה שצריך לומר פתח הדביר ח"ב

משנה ח"א שם נתעורר בזה" וכו' ע"ש.
ופורתא לא דקו גאוני אזמיר זצ"ל, שהספר
 היקר והמופלא "סדר משנה" על
 הרמב"ם, אין מחברו הרב מחצית השקל ז"ל,
 אלא מחברו הוא בנו של הרב מחצית השקל,
 מר ניהו רבה, הגאון המובהק רבי בנימין זאב
 וואלף בוסקוויץ הלוי ז"ל, וחלק ראשון נדפס
 בעיר פראג שנת תק"פ, ולא ידעתי מי הביאם
 לכתוב כן ולהחליף בן באב, ועיין בחיבורי
 עדות ביעקב ח"א (סימן י"ח) ודוק.

חיבורי, ועיין בהקדמת חיבורי עדות ביעקב
 ח"א וח"ב ודוק].

עוד דע דמה שכתב בספר פתח הדביר שם
 (ד"ה והאינדא): "והאינדא חזינא להרב
 מחצית השקל ז"ל בספרו סדר משנה על
 הרמב"ם" וכו', וכזאת ראיתי גם לגאון רבי
 יצחק פאלאג'י ז"ל בספרו יפה תלמוד שבת
 (דל"ג ע"ג) שכתב: "הגאון המפורסם, הרב
 מחצית השקל בחיבורו על הרמב"ם, שמו סדר

ישעיה כולו נחמה

כוליה חורבנא, ויחזקאל רישיה חורבנא,
 וסיפיה נחמתא, וישעיה כוליה נחמתא סמכינן
 חורבנא לחורבנא ונחמתא לנחמתא, ופירש
 רש"י ז"ל: "מכדי ישעיה קדים לירמיה
 ויחזקאל, שהרי ישעיה בימי עוזיה, וירמיה
 בימי יאשיה ובניו נתנבא בירושלים, ויחזקאל
 בגולה בימי צדקיה". ועיין בפירוש המיחוס
 לרבינו גרשום שם. [ועיין מדרש תנא דבי
 אליהו רבה (פרק ט"ז): "פעם אחת הייתי יושב
 בבית המדרש הגדול שבירושלים ובא תלמיד
 ושאל לי כבן שהוא שואל את אביו אמר לי מה
 נשתנה ישעיהו מכל הנביאים שנתנבא כל
 הטובות והנחמות בשישראל, אמרתי לו בני מפני
 שקבל עליו עול מלכות שמים בשמחה וכו'",
 הובא בילקוט שמעוני ישעיה (רמז ת"ח) עיין
 שם].

ולפי האמור יש לי להבין דברי רבותינו ז"ל,
 שהרי ישעיה מפרק מ' עד סופו פרק ס"ו
 דברי נחמה כדפירש רש"י כנ"ל, ואיך אמרו
 כאן ישעיה כולו נחמה, וגם אין לומר שמה
 שאמרו כולו נחמה הכוונה רובו, כדמצינו
 שנקטו לשון "כל" ואין הכוונה כל גמור ממש,

ישעיה (מ' א'): "נחמו נחמו עמי יאמר
 אלהיכם", ופירש רש"י: "נחמו נחמו,
 חוזר על נבואותיו העתידות, לפי שמכאן ועד
 סוף הספר דברי נחמות, הפסיק פרשה זו בינם
 לבין הפורענות נחמו אתם נביאי נחמו את
 עמי".

ופשט לשון רש"י ז"ל שממקרא זה דהיינו
 נחמי נחמו מתחילים דברי הנחמה של
 ישעיה לישראל, מה שאין כן עד כאן היו דברי
 פורענות ותוכחות, וזו לשון רבינו יצחק
 אברבנאל ז"ל ישעיה שם: "הנביאים כולם
 בנבואותיהם לא יתנו לישראל נחמה שלמה,
 לפי שעם היות שישעיהו וירמיהו ויחזקאל
 הרבו ייעודי הנחמות, גם כן הרבו התוכחות,
 ולכן יאמרו ישראל עליהם איך תנחמוני הבל,
 ותשובותיכם נשאר מעל, רוצה לומר
 תנחומותיכם אינן מספיקין כיון שמיד סמוכין
 להם דברי הרעות והתוכחות", ועיין לרבינו
 הרי"ד ז"ל בספר המכריע (סימן ל"א) עיין שם.

בבא בתרא (י"ד ב'): "מכדי ישעיה קדים
 מירמיה ויחזקאל, ליקדמיה לישעיה
 ברישא, כיון דמלכים סופיה חורבנא, וירמיה

ראשו שהוא פרק א' חזון ישעיה, כולו דברי תוכחה ופורענות וצ"ב.

וראיתי בספר שער הפסוקים (ספר ישעיה ד"ה ואשמע דמ"ד ע"א) שכתוב שם: "כמ"ש

בזוהר, כי ירמיהו כולו תוכחה, וישעיה, חציו נחמה וחציו תוכחה", ונעלם ממני היכן אמרו כן בספר הזהר הקדוש, ובספר שערי זהר בבא בתרא שם לא ראיתי שציין בזה מאומה, ועכשיו מצאתי בספר ליקוטי תורה (פרשת שמות) ששם כך הגירסה: "הענין כי ישעיה חצי נחמה וחצי צרה כמ"ש, אך ירמיה כולו צרה", וכאן לא כתוב שכך אמרו בספר הזהר הקדוש, ועיין בספר בית הלוי שמות פרשת שמות) ולדברי האר"י דלעיל נתכוין, ובספר קהלת יעקב (ערך ישעיה דט"ל ע"א) הביא דברי מהרח"ו ז"ל בכלליו שכתב ישעיה חציו זעם וחציו נחמה ע"ש, ושמעתי שנרמז בתיבת חזון ישעיה ראשי תיבות חציו זעם וחציו נחמה, והעניין צע"ע.

אלא הכוונה "רוב" כנודע, וכדכתב רשב"ם בבא בתרא (מ"ז ב', וק"ח ב', וקמ"ז סע"א) ע"ש, והגאון רבי יוסף ענגיל ז"ל האריך בזה בספרו גליוני הש"ס ברכות (מ"א א') עיין שם נפלאות תורתו, שהרי עד פרק מ' כולו פורענות, ומשם ועד סוף הספר עשרים וששה פרקים דנחמה, הרי שגם רובו פורענות ודוק. [שוב ראיתי שמהרש"א ז"ל אכן כתב דמה שאמרו ישעיה כולו נחמה הכוונה רובו, ובעניוטי איני מבין דבר זה וכנ"ל, ועיין גם בספר בן יהוידע שם, וכבר קדמו מהרש"א ודוק].

ובספר יד רמה בבא בתרא שם (סימן קפ"ח) ראיתי שכתב: "ישעיה כוליה נחמתא, כלומר רישיה וסופיה נחמתא, וסמכין חורבנא לחורבנא ונחמתא לנחמתא" עכ"ל, ולפי הנראה הרגיש בשאלתנו וכתב לתרץ דמיקרי כוליה נחמה, משום "שרישיה וסופיה נחמתא", ובעניוטי לא הבנתי מדוע אם ראשו נחמה וסופו נחמה - מיקרי שכולו נחמה, ותו גם